

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

Förebygga hedersrelaterat våld, hur gick det?

Utvärdering av tre projekt av fil. dr, docent
Maren Bak på Länsstyrelsens uppdrag

Rapportnr: 2013:85

ISSN: 1403-168X

Rapportansvarig: Katarina Björkgren och Deepati Forsberg

Utgivare: Länsstyrelsen i Västra Götalands län, enheten för social hållbarhet

Rapporten finns som pdf på www.lansstyrelsen.se/vastragotaland under Publikationer/Rapporter.

Förord

Föreliggande rapport är en utvärdering av projekt som fått utvecklingsmedel till insatser för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck 2007-2011 i Västra Götalands län. Rapporten är framtagen av fil. dr, docent Maren Bak vid Institutionen för Socialt arbete, Göteborgs Universitet på uppdrag av Länsstyrelsen Västra Götalands län.

Sedan 2003 har regeringen tillsatt särskilda medel för att arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck ska utvecklas och förbättras. Länsstyrelserna i landet har sedan dess haft i uppdrag att fördela utvecklingsmedel till förebyggande insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck samt till skyddat boende. Utvecklingsmedlen har fördelats årsvis efter ansökan från kommuner eller idéburna organisationer. Länsstyrelsen har på senare år fördelat medel till projekt som sträckt sig över längre tid än ett år. Syftet med detta har varit att se om projekt som får finansiering under längre tid än ett år i högre utsträckning implementeras i ordinarie verksamhet. Några av dessa projekt har ingått i denna utvärdering.

Ett av regeringens prioriterade mål med satsningen var förebyggande insatser med fokus på aktivt deltagande och organisering av dem som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Rapporten visar att projekt inom detta område varit framgångsrika. Två av projekten anordnade gruppverksamhet inom skolans ramar. Dels en kommunal aktör, dels en ideell, båda med goda resultat. Projektets framgång berodde inte på vem som arrangerade gruppverksamheterna utan att skolan använde sitt förtroendekapital för att legitimera verksamheten. När projekten anordnade sin gruppverksamhet inom skolans ramar, som av många uppfattas som en neutral miljö, deltog många unga. Särskilt nåddes unga som annars skulle haft svårt att delta.

Ett annat prioriterat mål för regeringen var att erbjuda utbildning för personal inom berörda verksamheter. Rapporten belyser en ganska omfattande utbildningssatsning som två år senare var svår att hitta spår av genom denna utvärdering. Satsningen bestod av kortare utbildningar eller seminarier som erbjöds ett stort antal anställda inom deltagande kommuner. Rapporten belyser några viktiga faktorer till varför kunskapen inte lever kvar i området. Dels bör utbildningssatsningar vara efterfrågade och förankrade inom verksamhetens ledning, dels är det viktigt att utbildningssatsningar följs upp. Personalomsättningen i kommunerna är många gånger hög och därför bör utbildning erbjudas kontinuerligt. För att personal inom kommunens olika områden ska ha tillräckligt god kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck behövs långvariga och upprepade utbildningsinsatser.

Rapporten visar slutligen på vikten av att prioritera det förebyggande arbetet för att alla som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck ska få den hjälp och det stöd de har rätt till.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län vill sprida rapporten för att politiker och ansvariga i kommunerna samt idéburna organisationer ska få del av erfarenheterna från denna utvärdering.

Talieh Ashjari
Mångfaldsdirektör
Länsstyrelsen i Västra Götalands län

Innehåll

Förebygga hedersrelaterat våld, hur gick det?.....	6
Forskningen i Sverige	8
Rapportens frågeställningar, metod och uppläggning.	9
Sammanfattning av utvärderingens resultat och rekommendationer ..	10
Samtalsgrupper - resultat	10
Rekommendationer.....	11
Utbildningsinsatser för socialtjänsten - resultat.....	12
Rekommendationer.....	13
KFUM modiga tjejer och modiga killar.....	14
Målsättning och organisation	14
Innehållet i verksamheten Modiga Tjejer	18
Innehållet i verksamheten Modiga Killar	21
Coachning	22
Samarbete och förankring	25
Sammanfattning av resultat och effekter.....	27
Könsuppdelade eller könsblandade grupper?.....	28
Coachverksamhetens effekter	29
KFUM - en allmän, humanistisk frivilligorganisation med hög ambition.....	29
Margretegärdeskolan i Uddevalla	31
Målsättning och organisation - i skolans regi	31
Innehållet i tjejverksamheten.....	33
Effekter av tjejgruppsverksamheten	37
Killgruppen.....	38
Samarbete och förankring	40
Offentlig eller frivillig verksamhet?	42
Utvecklingsmedel till utbildning och kunskapsförbättring: exemplet	
Fyrbodal	46
Organisation och innehåll.....	47
Effekter två år senare - den undflyende kunskapen.....	50
Att arbeta med hedersproblematik.....	52
Handlingsplaner för arbetet med våldsutsatta kvinnor och barn	54
Nätverk och samverkan	55
Kunskapsbehoven blir tydligare	56
Referenser	58

Förebygga hedersrelaterat våld, hur gick det?

Denna rapport är en utvärdering av tre projekt i Västra Götalands län som har målsättningen att förebygga hedersrelaterat våld. Det rör sig om insatser som har fått ”*utvecklingsmedel till insatser för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck*” under åren 2007-2011 fördelade av Länsstyrelsen Västra Götaland.

Kvinnofridsarbetet i Sverige har sedan Kvinnofridsbetänkandet 1997 och den följande Kvinnofridslagstiftningen 1998 fått växande uppmärksamhet från regeringshåll, socialdemokratisk såväl som borgerlig. Rubrikerna för regeringens uppdrag och senare handlingsplaner till länsstyrelser och kommuner i detta arbete har följt två spår, dels ”Hedersrelaterat våld och förtryck”, dels ”Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnar våld”, där det senare spåret mer och mer har kommit att omfatta även hedersrelaterat våld.

Hedersrelaterat våld och förtryck: Under åren 2003-2006 gjordes den första stora regeringssatsningen med totalt 180 miljoner kronor, som skulle främja arbetet mot det, som kom att kallas hedersrelaterat våld och förtryck. Under ledning av Mona Sahlin, dåvarande integrationsminister, gav regeringen 2003 i uppdrag till länsstyrelserna i de tre storstadslänen att under åren 2003-2006 utveckla skyddade boende (Bak 2007). Alla landets länsstyrelser ålades dessutom att stödja och utveckla förebyggande arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck med vikt på samordning på lokal och regional nivå, metodutveckling rörande arbetet med familjer, attitydpåverkan speciellt riktad till män och pojkar, samt utbildning av personal som kommer i kontakt med problematiken.

Under denna period har Länsstyrelsen i Västra Götaland fördelat medel till totalt 131 projekt med syftet att arbeta preventivt mot hedersrelaterat våld och förtryck. År 2003: 12 projekt; 2004: 48projekt; 2005: 44 projekt; 2006: 27 projekt.

Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Efter valet 2006 fortsatte regeringen Reinfeldt att uppmärksamma mäns våld mot kvinnor inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. I november 2007 antog Riksdagen regeringens handlingsplan. Några centrala områden för handlingsplanen har varit att stärka kommunernas insatser med målet att utsatta skall få samma hjälp och stöd oavsett var de bor i landet, att främja samarbete mellan olika aktörer, att arbetet med våld skall bli en del av kommunernas allmänna verksamhet, samt att integrera och se sammanhangen mellan alla typer av

verksamhet, samt att integrera och se sammanhangen mellan alla typer av våld som kvinnor utsätts för, på så sätt att hedersrelaterat våld inte uppfattas som en särskild kategori. Slutligen ingick i målen att främja ett barnperspektiv. Även här har länsstyrelserna haft ansvaret för att fördela de medel som är avsatta för att genomföra handlingsplanen.

Utvecklingsmedel till insatser för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Jämsides med medel avsatta för att genomföra regeringens handlingsplan har länsstyrelserna även fått ett fortsatt uppdrag att fördela en öronmärkt summa som utvecklingsmedel till insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck och till skyddat boende. Regeringen har under perioden 2007-11 prioriterat följande mål:

- Utbildningsinsatser för personal inom berörda verksamheter
- Utveckling och integrering av arbetet i aktörernas ordinarie verksamhet
- Utveckling av samarbete mellan berörda aktörer på lokal och regional nivå
- Insatser för att höja kunskapen och medvetandet om frågorna
- Insatser som fångar upp aktivt deltagande och organiserar dem som riskerar att utsättas för hot och våld
- Insatser som stimulerar till bildande av nätverk inom verksamheter för dem som kommer i kontakt med målgruppen.

Under perioden 2007-11 har Länsstyrelsen i Västra Götaland fördelat medel till totalt 79 projekt. År 2007: 25 projekt; 2008: 30 projekt; 2009: 10 projekt; 2010: 9 projekt; 2011: 5 projekt.

Projekten som har fått medel kan delas in i två kategorier:

Den första kategorin utgörs av många mindre anslag för engångsprojekt såsom föreläsning, konferens, teater, film, informationsmaterial, seminarier och studiekretsar. Detta gäller samtliga projekt i uppbyggnadsfasen 2003-2006 och även en betydlig del av projekten 2007-11.

Den andra kategorin utgörs av projekt som har fått relativt stora och återkommande anslag (minst 2 år). Detta gäller endast projekt från perioden 2007-2011. Det rör sig om följande projekt:

Rädda Barnen, Agoras tjejgrupper, KFUM Modiga Tjejer, Terrafem, Stiftelsen Kvinnofolkhögskolan, Fyrbodals kommunalförbund, BRIS region Väst samt Brottsofferjouren Skaraborg.

Länsstyrelsen vände sig till Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete, för att få genomfört en utvärdering av effekter av de medel Länsstyrelsen hade beviljat till projekt om att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. Tre projekt valdes ut för utvärdering i samråd mellan utvärderaren och de ansvariga på Länsstyrelsen. För det första KFUM Modiga Tjejer där även KFUM Modiga Killar, som har ekonomiskt stöd från Ungdomsstyrelsen, inkluderats. De två verksamheterna hänger ihop och supplerar varandra och benämns inom KFUM ofta tillsammans under rubriken "Ung och Modig". Det andra projektet som utvärderas är tjej - och killgrupper på Margretegärdeskolan i Uddevalla. Slutligen valdes utbildningsinsatser om hedersrelaterat våld och förtryck inom Fyrbodals kommunalförbund ut till utvärderingen.

Forskningen i Sverige

I takt med att insatserna mot mäns våld mot kvinnor och barn, och inom detta våld i hederns namn, har mångdubblats har även en ganska omfattande utvärderingsforskning följt de olika insatserna.

Socialstyrelsen har lagt vikten vid att utvärdera och styrka kommunernas insatser inom hela det område, som omfattas av regeringens handlingsplaner. Socialstyrelsen har granskat kommunernas arbete i 80 kommuner (Socialstyrelsen 2009), och under 2012 påbörjades en ny nationell uppföljning. Hedersrelaterat våld ingår i uppdraget. Socialstyrelsen har dessutom skapat handboken "VÅLD. Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld" (Socialstyrelsen, 2011)

Brå, Brottsförebyggande rådet, har gjort ett antal uppföljningar från olika synvinklar av insatserna enligt regeringens handlingsplan (Brå 2009:12, Brå 2010:14, Brå 2010:18). Brås utvärderingar pekar på det väldigt omfattande arbete som kommit i gång. En mycket omfattande utbildningsinsats har genomförts och kunskapsnivån i hela landet verkar ha höjts avsevärt. Många olika myndigheter har varit involverade. Men samtidigt reses farhågor som rör projektens bristande förankring i den etablerade verksamheten, och deras korta levnadstid. Projekten tar slut när utvecklingsmedlen tar slut.

Arvsfonden beviljar anslag som kan sökas enbart av frivilliga organisationer och finansierar även utvärdering av olika projektområden, som har fått arvsfondspengar. Arvsfonden har under perioden 1997-2007 gett bidrag på totalt 15 miljoner till 22 projekt inom området hedersrelaterat våld och förtryck. Dessa projekt har utvärderats av Schlytter med flera. (2011). Forskarna har speciellt lagt vikten vid projektens metod- och kunskapsutvecklande insatser, och utvärderingen kan läsas som ett viktigt komplement till föreliggande utvärdering.

Nationellt Centrum för Kvinnofrid har gjort en omfattande kunskapsinsamling inom området hedersrelaterat våld. Dels har de samlat ett stort antal

utvärderingar, och dels skapat en egen kunskaps - och forskningsöversikt med fokus på Sverige, men även med en internationell utblick (NCK 2010).

Rapportens frågeställningar, metod och uppläggning.

Utvärderingen skall besvara frågor om effekter av de utvärderade projekten. Detta görs genom en kombination av dokumentstudier och intervjuer. Det material som presenteras belyser dels projektens bakgrund och innehåll, dels vilka erfarenheter och kunskaper projekten har genererat och vilka effekter de kan sägas ha haft. Vägledande för frågeställningarna har varit regeringens målsättningar för insatsen under åren 2007-11.

I relation till utvärderingsteori är utvärderingen en kombination av en formativ och en summativ utvärdering. En formativ utvärdering är inriktad på processen under projektets gång och även på processer som följer efter ett projekts formella avslutande. En formativ utvärdering kan även ingå i en utveckling av ett pågående projekt.

En undersökning av effekter i en summativ utvärdering förutsätter att det finns mätningar av variabelvärden vid början av en insats och en ny mätning vid slutet. Detta är inte fallet vid dessa projekt, men det går dock att få en uppfattning om ett utgångsläge och ett slutläge i en del av projekten.

Rapporten är upplagd så att först ges en sammanfattning av utvärderingens resultat och rekommendationer inför framtiden.

Därefter följer utvärderingen av de tre projekt. Först utvärderas de båda projekt som vänder sig direkt till målgruppen ungdomar. Denna del avslutas med en jämförande analys av frivillig och offentlig insats. Därefter presenteras det tredje projektet, som har målsättningen att förbättra kunskapsläget i några mindre kommuner. Även här presenteras först insatsens innehåll och därefter dess effekter.

Sammanfattning av utvärderingens resultat och rekommendationer

Tre olika insatser är utvärderade. Två av insatserna inriktar sig mot regeringens målsättning ”Insatser som fångar upp aktivt deltagande och organiserar dem som riskerar att utsättas för hot och våld”. Det är KFUM:s tjejgrupper och Margretegårdeskolans tjejgrupper som är utvalda för att belysa insatser i frivillig organisation jämförd med insats i offentlig institution och för att belysa insatser i Göteborgsmiljö jämförd med en mindre kommuns insatser. Den tredje insatsen som utvärderats är en utbildningsinsats inom Fyrbodals Kommunalförbund som främst tar sikte på den första av regeringens målsättningar ”Utbildningsinsatser för personal inom berörda verksamheter”. Den är dessutom utvald för att belysa situationen i länets mindre kommuner med stora geografiska avstånd till Göteborg.

Samtalsgrupper - resultat

För de två insatser som vänder sig direkt till gruppen unga som är i riskgruppen för att utsättas för hot och våld visar utvärderingen att det finns flera *gemensamma och positiva resultat*.

Samtalsgrupper, som ett allmänt erbjudande om diskussion och aktiviteter till unga tjejer i en viss årskurs, framstår som ett framgångsrikt sätt att nå målgruppen och ge dem ökad självrespekt och ökat kunnande om såväl rättigheter som sexualitet utan att verka utpekande eller stigmatiserande.

Att informera om och diskutera mänskliga rättigheter, demokrati, jämställdhet och respekt i gruppträffen fungerar som ett bra sätt att diskutera även sådana frågor som berör heder. Gruppledare och projektansvariga använder mycket medvetet aldrig begrepp som ”hedersrelaterat våld” i deras arbete med grupperna eller i informations material.

Frågor om sexualitet och samlevnad framstår som mycket viktiga för de unga tjejerna att diskutera och att få information om. Kunskapsbehovet verkar omfattande. Gruppledarna använder många olika infallsvinklar för att ge information.

Möjligheten för tjejerna att ha roligt, att ha fritid, att få göra saker, är en viktig förutsättning för att även gruppträffarnas samtal och information skall bli framgångsrika.

Att arbeta i grupper med enbart tjejer är helt klart nödvändigt och framgångsrikt. Nödvändigt för att tjejerna skall få klartecken av föräldrar att delta, och för att tjejer skall kunna öppna sig om svåra frågor. Det är även en

förutsättning för att tjejer skall kunna ha roligt och pröva på nya mera kroppsliga aktiviteter som att spela fotboll, paddla kajak eller bowla, aktiviteter som annars lätt monopoliseras av pojkar.

Gruppdeltagandet stärker de unga kvinnornas självrespekt och självförtroende med många positiva följd effekter. Dels att kunna stå upp mer för sina rättigheter hemma, och dels att få självförtroende inför skolarbetet och framtiden.

Det krävs utbildade och professionella gruppleddare för att ta hand om denna typ av verksamhet.

Båda verksamheterna är aktivt deltagande i nätverksbyggande och samarbete. Här har dock KFUM som är baserad i storstaden Göteborg, ett mycket större nätverk med ett flertal frivilliga organisationer, där KFUM verkar aktivt och drivande. Den offentligt förankrade verksamheten på Margretegärdeskolans samarbetar främst med andra myndigheter och institutioner.

Skillnader mellan de två verksamheterna visar sig tydligast i deras förankring och rekryteringsmöjligheter.

Margretegärdeskolans mobiliserar och använder skolans förtroendekapital. Rektor tar personligt ansvar för gruppverksamheten gentemot föräldrar och gentemot kommunens politiker och tjänstemän och har lyckats uppnå förankring i ordinarie verksamhet. Skolans hälsoteam ansvarar för den grundläggande gruppverksamheten inom sina tjänster. Alla de extra möjligheterna för aktiviteter och utflykter är emellertid beroende av externt finansiellt stöd. Skolans förtroendekapital möjliggör att många tjejer vill och får vara med i gruppen och kontinuiteten i deltagandet är stor. Margretegärdeskolans tjejgruppsteam är aktiva i att förmedla sin kunskap utanför skolan, men kan endast ansvara för sin egen skolas gruppverksamhet.

KFUM kommer utifrån som frivillig organisation och erbjuder sitt koncept till skolor. De är beroende av att skolan ställer upp för dem. Deras koncept och arbete är mycket uppskattat av deras samarbetspartners på skolorna. Men skolorna, och speciellt gymnasierna, ställer inte upp med sitt förtroendekapital. KFUM kan som frivillig organisation ansvara för många grupper, de kan genom sin aktiva uppsökande verksamhet nå skolor där man inte själva har uppmärksammat problematiken om kontroll i hederns namn. Det är svårt för KFUM som inte är en del av skolans ordinarie verksamhet att uppnå omfattande och kontinuerligt gruppdeltagande.

Rekommendationer

Stöd till samtalsgrupper för tjejer framstår som en insats med mycket bra möjligheter för att stärka en utsatt grupp och främja deras rättigheter som

medborgare. Sådant stöd bör fortsätta till såväl frivilliga organisationers verksamhet som till grupper inom den offentliga sektorn.

Stöd till samtalsgrupper för killar bör inriktas på metodutveckling och på kritisk utvärdering av resultat.

Skolan har stora möjligheter att stödja arbetet med hedersrelaterat förtryck genom att aktivt använda sitt förtroendekapital. Detta ansvar måste förtydligas, och skolornas förhållningssätt skärpas, men också stödjas.

En viktig slutsats och rekommendation rör således politikernas ansvar. Politiker i skol- och utbildningsnämnder måste förtydliga och spetsa uppdraget till skolledare inom både grundskola, gymnasium och vuxenutbildning så att arbete med hedersproblematik ingår i uppdraget. Sådana krav måste komma från politiskt håll och inte vara beroende av den enskilda skolan.

Skolor och skolledare måste ta ansvar för arbetet med hedersproblematik genom att aktivera skolans förtroendekapital och på så sätt stödja och ge legitimitet till insatser i relation till föräldrar, elever och personal antingen skolans egen personal eller frivilliggrupper som kommer utifrån.

Utbildning av skolledare i hedersproblematik bör ytterligare främjas.

Utbildningsinsatser för socialtjänsten - resultat

Den tredje utvärderade verksamheten är den utbildningsinsats inom Fyrbodals kommunalförbund som genomfördes under 2010. Utvärderingen fokuserar på socialtjänsten i fyra mindre kommuner. Huvudresultat är att kunskapen från denna utbildningsinsats har försvunnit från det kollektiva minnet. Fyra anledningar till denna undflyende kunskap lyfts fram: Den stora personalomsättningen och omorganiseringar i förvaltningarna, att kunskapen inte efterfrågades inom organisationen eller från politiskt håll, att socialcheferna inte själva ägde utbildningen, samt att utbildningen var för kortvarig och inte följdes upp. Den utbildningsinsats som har bevarats i det kollektiva minnet är i stället Länsstyrelsens omfattande spetskompetensutbildningar från åren 2006-2009

I undersökningen av hur arbetet med hedersrelaterad problematik är integrerat i de fyra kommunernas organisation och i deras kvinnofridsarbete är resultatet, att en sådan integration inte finns. Kvinnofridssamordnare finns inte alltid, handlingsplanerna om våld mot kvinnor är inte uppdaterade och nämner inte hedersrelaterat våld.

De tjänstemän som arbetar med konkreta fall med hedersproblematik efterfrågar mer kunskap och försöker själva aktivt finna kunskap. Speciellt efterfrågas mycket mer och samlad information om hur man konkret arbetar med och tar hand om personer som lever med skydd.

Rekommendationer

En mycket viktig rekommendation gäller det politiska ansvaret. Det är de valda politikerna som ytterst har ansvaret för socialtjänstens arbete. Lokala politiker och socialchefer bör bidra till att skapa strukturer som kan bevara kunskap även om medarbetare byts ut, att efterfråga uppdaterad kunskap, och att ställa krav om att handlingsplaner skall finnas som användbara styrinstrument

En annan viktig slutsats är att långvariga och upprepade utbildningsinsatser behövs, speciellt i små kommuner, där den samlade personalgruppen riskerar att bytas ut på kort tid. Enskilda föreläsningar och enskilda kursdagar verkar vara speciellt i riskzonen för att glömmas bort och bör inte främjas om de inte ingår i en större samlad utbildningsinsats.

Den projektansvarigas villkor och långsiktiga koppling till utvecklingsarbetet är viktig. Med korta anställningar tappas hela projektarbetarens uppbyggda kunskap, kontaktnät och lokalkännedom bort. Därmed ökar risken för att insatsen försvinner från det kollektiva minnet.

Både personal och politiker behöver djupare kunskaper i hela skyddsfrågan. Det måste finnas insikter om hur skydd skall administreras, vad som gäller, och vad som skall göras.

Socialchefernas engagemang och deras delaktighet i att ”äga” nya initiativ framstår som viktig för att deras personal skall öka sin kunskap och att kunskapen ska förbli i organisationen.

Det är viktigt att stödja mindre omfattande och lokala nätverk. Kommunerna i Norra Bohuslän har ett visst samarbete. Dalslandskommunerna samarbetar. Dessa nätverk kan man bygga på. De intervjuade inser alla att mer samarbete inom kommunerna är nödvändigt för att både jobba preventivt och för att kunna ge stöd och skydd till de som är utsatta.

Kvinnofridsarbetet måste stärkas, och här bör ansvar för hedersproblematik också placeras som en del av kvinnofridsarbetet. Detta är också ett tydligt mål i regeringens handlingsplaner. Handlingsplaner om kvinnofrid måste även innehålla hedersrelaterat våld och förtryck. Handlingsplanerna måste finnas i kommunerna som levande dokument. De måste uppdateras, vara kända av medarbetarna, tillgängliga på hemsidorna och kunde stärka kommunernas insatser. Kommunerna ska inte kunna hänvisa till att detta endast var relevant under de år då kvinnofridsarbete var i centrum.

KFUM modiga tjejer och modiga killar

”KFUM modiga tjejer och modiga killar” valdes ut som ett exempel på preventiv verksamhet som vänder sig direkt till målgruppen ”unga”. Det valdes ut som exempel på en Göteborgsbaserad verksamhet med samtalsgrupper ordnade i en väletablerad frivilligorganisation med lång erfarenhet av ungdomsarbete. KFUM:s insatser kan således studeras som ett exempel på ”best case” utifrån sina förutsättningar.

Utvärderingen av Modiga Tjejer och Modiga Killar bygger på dokumentstudier av alla ansökningar och avrapporteringar, på studie av de metodmaterial som har producerats inom verksamheten, samt en utvärdering genomförd av FoU i Väst, (FoU väst 2012). FoU-utvärderingen genomfördes under 2011-2012 och lades fram i juli 2012 omedelbart innan föreliggande utvärdering tog sin början. Den har haft bra resurser och haft möjlighet att genomföra en betydligt mer omfattande datainsamling (29 intervjuer samt omfattande observation) än den utvärdering som läggs fram här, varför en del av dess resultat även lyfts in i föreliggande analys.

Förutom dokumentmaterial bygger utvärderingen även på intervjuer genomförda hösten 2012 med samordnare för Modiga Tjejer och för Modiga Killar, med en tidigare gruppleddare, telefonintervju med en tidigare coach, intervjuer med samarbetspartners i relation till coachning och med samarbetspartners på en skola och på ett gymnasium, samt en intervju med en ung man som deltagit i Modiga Killar. Totalt åtta intervjuer. Observationer eller intervjuer i de verksamma grupperna gick inte att genomföra, eftersom grupperna kom i gång sent och samordnare och gruppleddare ansåg att grupperna inte skulle må bra av en närvarande observatör. I utvärderingen kommer således mycket av vikten att läggas på de omdömen, som olika samarbetspartners har avgivit om projektet.

Målsättning och organisation

KFUM Göteborg är en del av den stora internationella ungdomsorganisationen YMCA – YWCA. (Young Mens (Womens) Christian Association). Organisationens ursprungliga kristliga utgångspunkt har sedan länge tolkats som en allmänt humanistisk utgångspunkt med respekt för alla människor, oavsett religion. ”K:et i KFUM står för kristlig och är en del av vår värdegrund sedan vår ungdomsrörelse startade i Sverige 1884. K:et betyder att vi ska visa varandra medmänsklighet och respekt, att agera med kärlek och förlåtelse. K:et betyder också att alla är välkomna, oavsett vem man är eller vilken bakgrund man har” (KFUMs hemsida).

Organisationen har en helhetssyn på människan där man arbetar med styrka

solidaritet, demokrati, människors lika värde och ansvarstagande i samhället genom olika aktiviteter som stimulerar unga människor. ”Att skapa möjligheter för barn och unga att utvecklas är ledstjärnan för all vår verksamhet. Det handlar om att sätta barn och unga i centrum, att låta dem ta plats och få utlopp för sina intressen och viljor.” KFUM Göteborg engagerar ungdomar i en lång rad sociala, kulturella och idrottsinriktade verksamheter, där de insatser som sammanfattas under rubriken ”Ung och Modig” bara är en del av de samlade ungdomsaktiviteterna (KFUM Göteborgs hemsida). KFUM finansieras genom medel som söks från olika fonder, offentliga såväl som privata.

KFUM Göteborgs Modiga Tjejer och Modiga Killar bedriver ett förebyggande, uppfångande och stödjande arbete med ungdomar som är utsatta eller riskerar att drabbas av våld och förtryck i hederns namn. Modiga Tjejer har funnits sedan 2005 och har under åren erbjudit unga tjejer både samtalsgrupper och coachning. Modiga Killar är motsvarigheten för unga killar och startades år 2011 genom medel från Ungdomsstyrelsen.

I Modiga Tjejer och Killars samtalsgrupper får ungdomar diskutera värderingar kring genus, sexualitet och våld. Med mänskliga rättigheter som röd tråd strävar grupperna på olika sätt efter att stärka gemenskapen mellan ungdomarna, samtidigt som de blir bekräftade som individer. Gruppernas arbete utgår ifrån ett metodmaterial utarbetat av KFUM Göteborg (Smith 2009, Motzfeld 2012). Samtalsgrupperna leds av anställda ledare och volontärer, som tillsammans med ungdomarna övar konstruktiv konflikthantering och utmanar sina egna och varandras föreställningar om hedersnormer, kultur och religion. Förutom samtalsgrupper lyfter KFUM i sina ansökningar fram insatsen coachverksamhet och målsättningen att öka samarbetet med andra organisationer.

Modiga Tjejer hade som utgångspunkt tanken att jobba med frivilliga grupper som träffades omedelbart efter skoltid på skola, ungdomsgård eller liknande. Modiga tjejer skulle då jobba med tjejer och verksamheten ADAM erbjöd grupper och aktiviteter för killar. Under de första åren hade man tjejgrupper i anknytning till tre gymnasieskolor i Göteborg. Önskan att få bättre kontakt med yngre tjejer ledde till ett samarbete med grundskolor i Göteborg och en kranskommun, och från 2010 finns två olika typer av grupper för tjejer: skolgrupper och frivilligrupper.

Skolgrupper har sin verksamhet i årskurs åtta i lektioner om livskunskap, där Modiga Tjejer riktar sig till tjejer och sedan 2011 har verksamheten Modiga Killar hand om grupper med klassens killar.

Från och med september 2012 finns emellertid inte livskunskap som ett särskilt ämne med egen lektionstid i skolan, utan skall ingå som ett perspektiv i alla ämnen. Gruppverksamheten har därmed stått inför problemet att få plats för sin verksamhet på skolorna.

Skolgrupper har funnits på flera skolor i Göteborgs kommun och i Mölndals kommun liksom även i Härryda.

Kuratoren på en grundskola i Göteborg, som genom flera år haft samarbete med Modiga Tjejer, berättar om hur samarbetet kom till stånd, och hur hon anser att det har fungerat:

”Modiga tjejer ringde och kontaktade skolan och erbjöd att jobba med grupper. Och vi behövde dem verkligen. Att ta in dem i Livskunskapslektionerna i årskurs åtta var den möjlighet som fanns. Skolan och lärarna var mycket positiva till detta. Modiga jobbade med två klasser, men de hade kunnat få fler klasser om de hade önskat, vi var mycket positiva till deras verksamhet. ... Vi valde ut klasser som vi speciellt tyckte behövde det och i början berättade vi vilka frågor vi gärna ville att de tog upp. Vi planerade lite gemensamt innan de började. Efteråt brukar vi sitta en liten stund och prata. Vi anser alla att de är mycket duktiga och gör ett bra jobb, att det är en väldigt bra verksamhet, som skolan och eleverna verkligen behöver.”

”Vi skulle behöva många fler sådana grupper, och vi vill fortsätta att jobba med dem. Lärarna hinner inte med att ta upp dessa frågor”.

Kuratoren understryker att skolan behöver denna insats. Tidigare har man haft verksamheten ”Öppna Skolan” på eftermiddagar och kvällar (Bak med flera 2004), men denna verksamhet stängde för 4-5 år sedan samtidigt som villkoren i området har blivit ännu svårare, med större segregation och fler familjer som lever på socialbidrag. Kuratorn upplever att pressen ökar på både flickor och pojkar att inordna sig i ett normsystem baserat på heders-tänkande:

”Det finns en problematik relaterat till heder, men föräldrarna har blivit mer uppmärksamma på att dölja vad som pågår”.

”Det är oerhört viktigt att arbeta med de unga männen för att förebygga våld och hot. De har fått en roll att bevaka deras systrar. Om de inte gör det råkar de själva illa ut. Jag upplever att barnen väldigt tidigt lär sig detta. Jag upplever det i relationen pojkar - flickor att de blir uppmärksamma på sina könsroller, pojkarna överlägsna och kontrollerande mot flickor. Man behöver börja mycket tidigare redan i förskolan att jobba med barnen kring detta, diskutera föräldraskap med föräldrarna, man borde diskutera i föräldrautbildning om jämställdhet och barnperspektiv.”

Efter september 2012, när livskunskap inte finns som eget schemalagt ämne, stod Modiga Tjejer och skolorna de jobbat med inför ett problem. På skolan tyckte man att grupperna behövdes och verkligen gjorde skillnad. Men ingen lärare tyckte att de kunde ge av deras lektionstid till Modiga Tjejer, de behövde tiden så väl själva för att uppfylla kunskapsmålen. *”Men lite in på terminen började lärarna vakna till och ville ha in dem. Problemen med killarna i en klass blev för stora, man flyttade på tiderna och kortade för*

andra lektioner och fick in en timme för Modiga tjejer/killar. ”(Kurator)
Och därmed kom skolgrupper i gång på skolan även denna termin.

Skolgrupperna jobbar inom skolans arena och inom skolans verksamhet. Det betyder att skolans förtroendekapital hos föräldrarna även gäller denna gruppverksamhet. Den är en del av skolschemat och accepteras av föräldrarna. Samtidigt anser kurator, att det finns fördelar med att de som jobbar som gruppledare kommer utifrån, att det inte är de vanliga lärarna. Det som sägs i grupperna sprids inte bland lärarna, eleverna som deltar träffar inte gruppledarna omedelbart efter i korridoren, på samma sätt som om det hade varit en lärare. Gruppledarna är unga, närmare eleverna på många sätt, de är välutbildade. Och de är svenska, vilket kurator uppfattar som en stor fördel, genom att de kan vara rollmodeller för en positiv svenskhet, som eleverna annars inte tar del av. Skolan har numera endast elever med utlandsfödda föräldrar, och eleverna kommer sällan i kontakt med en svensk ungdomsvärld.

Kurator understryker vikten av att grupperna är en del av skolans ordinarie verksamhet. Det gör att föräldrar har förtroende för verksamheten och elever kan ta del utan att föräldrar ifrågasätter detta. Andra frivilligorganisationer har erbjudit samtalsgrupper efter skoltid, exempelvis Rädda Barnens verksamhet, men föräldrarna är negativt inställda och låter inte barnen ta del, så detta erbjudande, såväl som andra liknande, har man fått tacka nej till.

Frivilliggrupper är grupper för ungdomar som är lite äldre, oftast i gymnasieåldern, där man erbjuder träffar efter skoltid exempelvis på skolan, en ungdomsgård, eller i KFUM:s egna lokaler i centrum. Denna verksamhet rekryterar Modiga Tjejer till genom kontakt med gymnasieklasser främst på språkintröduktionsprogrammet, men även genom besök på till exempel ungdomsgårdar och kulturhus. Man försöker dessutom rekrytera via KFUM:s hemsida, men väldigt få ungdomar kommer via denna kanal.

Personal från Modiga tjejer har haft skolsköterskan på gymnasiet som kontakt, och hon har gjort det viktiga bakgrundsarbetet för att skapa en ingång till gymnasiet. Hon har jobbat på gymnasiet sedan 2000, enbart med nyanlända elever, och berättar att hon redan från början var uppmärksam på behovet av samtalsgrupper och andra stödjande verksamheter, främst för tjejer. Lärarna såg samma behov för stöd och utveckling som inte skolan själv kunde anordna. Skolsköterskan kontaktade olika frivilligorganisationer, men då hade dessa inte utvecklat den typen av gruppverksamhet för ungdomar i någon större omfattning. Den kontakt som kom till stånd för att utveckla arbetet var med KFUM genom Sharaf Hjältar, som då var verksam på gymnasiet och som KFUM genom sin kontakt till Fryshuset var med att stödja.

Gruppledare från Modiga Tjejer och Modiga Killar har varit inne i klasserna på lektionstid och berättat vad de vill och kan erbjuda, och elever har skrivit upp sig med namn och mobiltelefonnummer. På samma sätt informerar man

på fritidsgårdarna. Det finns alltid massor med namn på listorna, och intresset i stunden bland eleverna är stort. När sedan MT ringer har intresset svalnat, numret är fel eller ingen svarar. Det är således förbundet med vissa svårigheter att få tillräckligt med deltagare till grupperna, speciellt är det svårt att få kontinuitet, berättar samordnaren på KFUM.

MB¹: När ni skriver i ansökan att det är stort intresse för grupperna, så är det kanske inte alltid så?

Samordnare KFUM: Det beror på vad man menar, på skolan, rektor, kurator, sköterskan och lärare tycker att det är en jättebra idé. Vi får ju alltid jättemånga som vill börja, som tycker att det verkar roligt, det är också många som besöker grupperna. Det som är svårt är att få till det stabila. Så jag tycker att det är stort intresse, men kanske inte för att delta varje gång.

Grupperna träffas i olika typer av lokaler, på skolan, på någon ungdomsklubb eller i KFUM:s egna lokaler en gång i veckan cirka 1 ½ timme.

Under våren 2011 var 13 grupper aktiva, nio grupper inom Modiga Tjejer varav fem skolgrupper och fyra frivilligrupper, och fyra grupper inom Modiga Killar varav tre som skolgrupper på lektionstid och en frivilligrupp. Man försökte med två frivilliga killgrupper, men stora problem med deltagarantalet ledde till att en lades ner.

Innehållet i verksamheten Modiga Tjejer

Grupperna leds alltid av två ledare varav en är anställd och utbildad och en kan vara, men är inte alltid frivillig. Frivilliga medarbetare får en kortare utbildning inom KFUM. I huvudsak jobbar man på samma sätt i skolgrupper och frivilligrupper med ett metodmaterial framtaget av samordnaren i Modiga Tjejer. Varje träff har ett tema och man jobbar med värderingsövningar, diskussioner och lekar. Skolgrupper är bundna av lektionstider och av skolans lokaler, som inte alltid är speciellt mysiga, men man försöker få till en trevlig stämning. Skolgrupperna träffades regelbundet under terminen, och man försöker anpassa diskussionerna till problem som skolan har uppmärksammat, exempelvis kring kontroll och brist på respekt bland eleverna.

Frivilligrupperna är mer fria att hitta tider och plats, men också med utmaningen att för deltagarna är det frivilligt att komma, och de kan alltid välja något annat att göra i stället. Man söker ofta lägga gruppen omedelbart efter skoltid för att tjejer som är hårt kontrollerade hemifrån skall kunna stanna kvar efter skolan. Förutom diskussioner och övningar har frivilligrupperna möjligheten att göra utflykter och hitta på egna saker så länge budgeten tillåter det. Tanken är att grupperna efter en eller två träffar skall vara stängda

¹ MB är utvärderaren Maren Bak

för nya deltagare för att skapa kontinuitet och trygghet i gruppen. Men detta har inte varit möjligt, de unga har i viss omfattning gått in och ut.

En tidigare gruppleddare för frivilliggrupper berättar: *”Vi började rätt snabbt i slutet av september. Då kom det nio tjejer, men vissa träffar var vi bara några få men oftast blev det sju-åtta stycken. Så kom ju också Ramadan. Men vi hade i alla fall tio träffar. Vi jobbade med ett material från Modiga Tjejer som fungerade bra med nytt tema för varje träff. Det var samtal och värderingsövningar. Sen gick vi en gång och bowlade, en gång var vi i gymnasalen och spelade basket.”* Hon berättar att de teman de diskuterade handlade om exempelvis respekt, rätten till den egna kroppen, om mödomshinnan som inte är en hinna utan en slidkrans, kanske det tema som väckte mest överraskning och intresse hos tjejerna, som de verkligen ville prata om. Man lärde sig att lyssna och respektera andras åsikter. Sen framhäver hon vikten av att det hela inte blir för tungt, att man skall ha det roligt och att flickorna tyckte att det var kul.

Samordnaren på KFUM, som även har jobbat som gruppleddare, berättar så här om en träff:

”Jag tänker på ett speciellt tillfälle, när en tjej kom till gruppen och det första hon ville prata om var det här med att blöda första natten. Det var inte alls det som var temat, men då var det ju bara att haka på. Då kunde vi prata om det, vad är slidkransen, varför kallas det mödomshinnan. Det blev ett jättebra samtal. Hon tyckte att det kändes mycket bättre. Vi tog upp att det kan finnas olika strategier, kan du prata med din blivande man, med dina föräldrar, med någon annan. Hur kommer det att gå till, kommer någon att kontrollera.... Hon blev lättad. Och det samtalet hade vi aldrig kunnat ha om det varit killar med, tror jag”.

Gruppträffar med frivilliggrupper dokumenteras av gruppleddaren efteråt i en kort resumé av vad träffen har handlat om, hur det gick och tankar inför nästa träff. Av några sådana dokumentationer framgår hur olika grupperna kan vara, och hur bra eller oerhört laddat, och också svårt, det kan bli att diskutera frågor som rör sex. Här gäller det i båda fallen några av de frivilliga tjejgrupperna:

”Träffens tema var sex. Jag hade lånat böcker på biblioteket på enkel svenska och alla möjliga andra böcker om sex som fick ligga framme så att tjejerna kunde bläddra själva. Jag hade också tagit med två svensk-somaliska lexikon och Koranen. Vilde vara förberedd på allt! Vi pratade om onani, omskärelse, homosexualitet och hur man ser på sådana frågor i Somalia. Det var mycket trevlig och positiv stämning. Tjejerna ville inte fråga om något men de tittade i böckerna med stort intresse och frågade om ord de inte förstod. Mot slutet av träffen frågade jag om de ville prata mer om sex en annan gång och de ville de gärna.”

På sjätte träffen i en annan grupp går det så här: *”Temat var sex och jag hade tagit med en massa böcker. Tjejerna var mycket skeptiska till det mesta. Vissa ville veta, andra tyckte att det var okej men att man lär sig detta efter hand ändå (någon informerar inför bröllopet). De kände inte heller till hur en graviditet uppstår eller att det finns könssjukdomar. Någon har hört om p-piller men ingen visste vad en kondom är. De ville inte att jag skulle visa kondomen jag hade med mig. Det var ganska allvarlig stämning och det kändes tyvärr inte som en trevlig träff”.*

Men vid sista och tolfte träffen i samma grupp i maj känns det som om gruppen har kommit mycket längre, och att det Modiga Tjejer ville förmedla har satt sina spår:

”Fika, vanligt med kakor och te med massa socker. Runda: något jag är bra på. Den här gången gick detta jättebra! (jfr inledningsvis) De presenterade alla en massa saker de är bra på och de berömde också varandra för en massa bra saker. Ett väldigt positivt avslut! De är bra på att: kämpa, skriva, förstå, plugga, allt i skolan och i koranskolan samt hemma, spela fotboll, laga mat, städa, visa respekt. De verkar mycket gladare nu och de verkar vara bättre vänner. En tjej som jag var orolig för i början verkar må mycket bättre nu! De har träffats utanför gruppen och de brukar prata mer om det vi tagit upp på Modiga Tjejer.”

Vid terminsslutet görs alltid en deltagarutvärdering av hela förloppet. Oftast en skriftlig utvärdering där deltagarna anger deras uppfattningar om bra/dåligt på olika femgradiga skalor. Där ligger snittbetyget mycket nära 5 alltså mycket positivt. Det finns även plats för öppna svar. Även dessa är mycket positiva. En fråga är till exempel ”minns du vad ni har gjort/ pratat om i gruppen?” där svaren från de sex tjejerna i en frivilliggrupp inom Modiga Tjejer på gymnasiet 2012 kan låta så här:

- Fördomar. Lärde mig mycket om sex och samlevnad - lärde mig mycket ord och information om sex, barns rättigheter

- Mänskliga rättigheter, barnkonventionen, sex och samlag, gå på bio, teater

- Vi har pratat om många saker, till exempel diskuterade vi tillsammans och jag har lärt mig många ord eftersom jag inte är så bra på svenska

- Vi har pratat mycket om kvinnors rättigheter, sex, religion med mera. Jag fick lära mig mycket

- Fördomar, religion, sex, kulturer, vi har lekt och diskuterat om allt. Kärlek

I andra öppna svar på frågan om det bästa med tjejgruppen lyfts det fram att man har fikar och diskuterat och lekt, lärt respekt, att tycka olika och inte kränka varandra, och få göra utflykter.

Innehållet i verksamheten Modiga Killar

Denna verksamhet påbörjades år 2011. Huvudspåret är det samma som i Modiga Tjejer med skolgrupper och frivilliggrupper. Även om Modiga Killar inte har fått medel från Länsstyrelsen utan från Ungdomsstyrelsen känns det relevant att ge en inblick i deras verksamhet, eftersom utgångspunkter och idégrundlag är detsamma som Modiga Tjejer, med ett aktivt preventivt förhållningssätt mot hedersrelaterat våld och förtryck. Arbets sättet är även byggt på samma principer med samtal killar emellan som bärande idé, varvat med lite andra aktiviteter som att gå på bio, bowla eller liknande.

KFUM:s material och intervju med samordnare, liksom även med kontaktpersoner på skolan och gymnasiet, understryker vikten av att killar får möjlighet att diskutera känsliga ämnen, och ompröva sina åsikter, att de behöver det kanske ännu mer än vad tjejerna gör, och sällan själva ger sig in i sådana diskussioner.

FoU:s utvärdering (2012) hade som utgångspunkt verksamheten ADAM, samtalsgrupper för killar med fokus på att förebygga våld och främja jämställdhet, vilka KFUM Göteborg driver sedan 2007. FoU var intresserad av de metoder, erfarenheter och effekter med arbete med killar, som hade genererats inom ADAM, eftersom arbetet med attitydändringar bland killar anses som svårt, och lyckade erfarenheter efterfrågas. Under arbetet blev dock även Modiga tjejer och Modiga Killar en del av den verksamhet som undersöktes, eftersom de tre verksamheterna ligger nära varandra med avseende på metod och kan beskrivas som ett koncept (FoU 2012:7). Redan i inledningen konstaterar utvärderarna att KFUM har problem med rekryteringen speciellt till killgrupperna. Detta framgår tydligt också vid föreliggande utvärdering, även om det kan vara stora skillnader från termin till termin.

En intervju med en ung man som tidigare varit deltagare i en killgrupp belyser gruppen från deltagarhåll. Denne unge man hade varit i Sverige knappt tre år, och gick språkinroduktionsprogrammet, när han fick kontakt med killgruppen. Han var med i gruppen i två terminer tills han slutade på introprogrammet. Han säger bland annat:

”De kom till gymnasiet, jag visste inte att det fanns sådana grupper, jag tänkte det här är min chans, jag kan lära mig språket, jag kan träffa andra, jag är ny i Sverige. Det är jättebra faktiskt, jag lärde mycket som jag inte kunde innan. Vi pratade om sexualitet, kärlek, familjen. Vi gick till olika ställen, på bio.”

Vid frågan om det finns saker han har ändrad syn på, kommer den intervjuade in på reflektioner om att själv få bestämma vem man vill gifta sig med. Han reflekterar även att det var bra att det inte var tjejer med i gruppen, de skäms när man pratar sexualitet.

Han berättar, att han alltid var där, men det var väldigt få andra som kom regelbundet, ibland kunde de vara bara två. Efter träffen var det hej då och

alla sprang i väg, så det blev inget nätverk eller kontakter, det var ingen som umgicks efter gruppen och ingen i gruppen som frågade honom något mer om hans liv innan han kom till Angered.

Denne unge man är reflekterad, prioriterar sin utbildning och sina läxor, han har aldrig gått i skolan innan han kom till Sverige, han har spelat fotboll och gör det fortfarande med glödande energi, men läxorna går före. För honom var gruppen en möjlighet, som han tog sig an på samma sätt som han tog tag i alla andra nya möjligheter, som gav honom mycket och som kunde stå sig väl i konkurrens med andra erbjudanden efter skolan. Nu är han med i en annan ungdomsgrupp med både tjejer och killar.

Detta samtal är endast en röst, men kan dock stå som ett starkt vittnesmål om betydelsen av samtal om viktiga, men känsliga ämnen, samvaro och att göra saker tillsammans, som Modiga Killar erbjuder.

I FoU:s utvärdering lyfts faktiskt samma resultat fram: *”Även om det inte går att dra några säkra slutsatser som har bäring på metoden som helhet utifrån intervjuunderlaget är det värt att uppmärksamma, att de som var mest positiva till gruppträffarnas inslag av diskussion var deltagare i Modiga Killar”*(s 76).

Även Schlytter (2011) har evaluerat projekt speciellt riktade till killar där Sharaf Hjältars olika grupper utvärderas under rubriken ”projekt som vill förändra värderingar genom föreläsningar och dialog”. Här görs den viktiga iakttagelsen att för många av deltagarna i Sharaf Hjältar är det bara en liten del av hederskulturen som är dålig inte helheten. ”Hederskulturen är i en begränsad del dålig och det är denna del som ska förändras, inte kulturen som helhet. Enligt detta synsätt går det att ta bort ’den svarta fläcken’ och behålla resten, helheten. Detta är ett synsätt som inte stämmer med flickors och unga kvinnors erfarenheter”(s 21). Detta är ännu ett vittnesbörd om att det krävs mycket metodutveckling och kritiskt tänkande för att arbeta med attitydförändringar bland killar och män.

Coachning

Under 2008 startade Modiga Tjejer en ny verksamhet: coachning. Ingen tydlig målbeskrivning finns för coachverksamheten, men i årsrapporten från 2008 framgår att detta är en individuell verksamhet där en coach arbetar med en enskild tjej som lever med förtryck och behöver stöd för att hantera sin livssituation. Som effekter, (vilka i senare ansökningar även anförs som målsättningar) anges att verksamheten ger stöd till utsatta tjejer, att tjejerna får ökad självkänsla och möjlighet att hantera sin situation och att coachen är en länk till samhället. Det anförs att under 2008 har sex tjejer fått coachning, och att fler tjejer står i kö. Även under 2009 och 2010 har coachverksamhet ägt rum. Det är lite oklara uppgifter om hur många coachningar som har genomförts, omkring 12-13 verkar vara troligt.

Eftersom coachning är en insats, som inte återfinns i andra organisationers verksamheter, väcker det extra intresse i utvärderingen att undersöka, vad som har utvecklats inom detta arbete. Två anställda inom Modiga Tjejer har fungerat som coacher, men båda har gått vidare till andra jobb inom andra organisationer. Båda är välutbildade inom samhällsvetenskapliga ämnen och med någon kort coachutbildning. Den ena coachen och en samarbetspartner har intervjuats, dessutom har material och dokumentation från KFUM använts.

Den intervjuade coachen hade totalt coachat fem tjejer. Kontakten för två av dessa var genom Gryning, där de bodde i skyddat boende, en genom gruppträff i Modiga Tjejer, en som en skolsköterska (på en skola där Modiga Tjejer hade träffar) tipsade om, en genom ett annat projekt som coachen jobbade med.

Den andra coachen har coachat sju tjejer som hon kom i kontakt med genom en kvinnojour, socialtjänsten i Angered, gruppträff i Modiga Tjejer, Mannergården och Gryning.

Coacherna beskriver ett bra samarbete med olika organisationer, vilket också torde framgå av de många olika organisationer som har varit med om att anlita coachning.

I ansökningar från KFUM anförs att tjejer står i kö för coachning, men samtidigt framkommer det i intervjun, att visst finns behovet, men det är svårt att nå de tjejer som verkligen skulle behöva det, ”de som fortfarande bor hemma och mår för dåligt eller är för rädda.” Det upplevs även svårt att matcha behoven med de coacher som finns.

Den intervjuade coachen beskriver målsättningen och innehållet i coachningen så här:

”Det är personen själv som äger sitt problem, coachen hjälper dem att själva sätta namn på problemen och hitta sina egna beslut och lösningar. Vi anvisar inte vilken lösning som är bäst. Tjejen jag coachar är själv den som är med till att sätta upp målen.

Vi jobbar mycket med att stärka självförtroende och självkänsla. Att öva självförtroende. Tjejerna var glada över kontakten, jag kunde vara den enda som de kände.”

När utvärderaren frågar vad de ungas problematik består i, är svaret att det rör sig om mycket ensamma och socialt isolerade unga, som kanske har flyttat och inte har några kontakter alls. På frågor om hon anser att hedersproblematik är med i bilden håller hon med. Hon använder inte själv detta begrepp, men säger så här:

”Det är konstiga relationer i familjen, de säger att de är utsatta av sin familj. Att de är kontrollerade av familj”.

Coachningen är planerad som en tidsbegränsad insats, den ska inte pågå mer än i max ett år, helst kortare, tjejen skall då ha funnit några av lösningarna på sina problem. De coachningar hon har haft avslutades på olika sätt, ibland med att tjejen fick ett skyddat boende och flyttade, eller att situationen i hemmet något förändrades. Några avslutades för att det inte fanns medel att fortsätta även om tjejen hade önskat det.

Coachningen dokumenterades skriftligt efter varje träff, och utvärderaren har tagit del av denna dokumentation rörande tre tjejer. Tjejerna verkar må dåligt både fysiskt och psykiskt, vara rädda för sin familj, sakna självförtroende och sakna erfarenheter av verksamheter som kan vara kul och vara lite mer än vardagsplikter. En lyckad coachning beskrivs så här, det rör sig om nionde träffen med en flicka på 16 år, som är nyanländ flykting och är deprimerad och har en svår historia bakom sig:

”Vi var och simmade på Valhallabadet. Hon kunde inte simma och vi har försökt simma många gånger, så det var kul att till slut få till det! Vi simmade i 20 min och efter att jag ”tvingat” henne att våga simma i stora bassängen, tjatat tills hon vågar simma utan stöd så klarar hon det! Fantastiskt var det faktiskt. Efter en timme simmade hon i den stora bassängen ca 5 meter och stannade endast på grund av trötthet inte för att hon var rädd att ”drunkna”. Det gjorde mycket för självförtroendet och var mycket kul. Det var en mycket lyckad träff”

Denna unga kvinna framstår som osäker, rädd, deprimerad och väldigt isolerad, men genom en hel vårtermins träffar nästan varje vecka med coachen gör hon många olika saker som verkar ge henne lite livsmod och glädje.

Det framgår att den unga kvinnan även träffar en kurator och en psykolog, men coachningens relation till dessa personer beskrivs inte.

Ett sätt att undersöka coachningsinsatsen är att intervjua någon viktig samarbetspartner om deras erfarenheter. I detta fall en ansvarig inom Grynings skyddade boende.

Hon berättar att hon i samband med Länsstyrelsens spetskompetensutbildning fick kontakt med KFUM:s medarbetare, som berättade om den planerade coachverksamheten inom KFUM. Grynings medarbetare tyckte att det lät spännande och personal från Gryning träffades med personal från KFUM, som berättade hur de tänkte jobba med coachning.

Grynings skyddade boende var då en verksamhet under utveckling, och man var alltid öppen för att pröva nya vägar i arbetet med utsatta ungdomar. Man tyckte det lät intressant, som ett sätt för deras tjejer att få kontakter med en omvärld utanför det skyddade boendet, med en professionell människa som inte var terapeut, ”lite grädd på moset”. Man bestämde sig för att göra ett försök och gjorde avtal om coachning för några få tjejer.

Erbjudandet gällde en eller två timmar i veckan med varje tjej individuellt. Enligt Grynings medarbetare visade det sig att detta koncept inte alls fungerade för de tjejer som är på Gryning. Dessa tjejer har genom Gryning ett eget stöd med kontaktpersoner och socialpedagogisk stöd, det blev helt förvirrande för tjejerna med ännu en person inblandad. En timme i veckan var alldeles för lite för att bygga en bra relation. Rollerna blev otydliga. Coachen uppfattade sig ibland som flickornas advokat gentemot en enligt deras uppfattning inte tillräckligt omhändertagande personal. De mycket osäkra och utsatta tjejerna kan ofta framställa sin värld i svart och vitt och kunde uppleva personal som "svart" om de fick motstånd där. Det var inte så lätt för coacherna att handskas med detta och hitta en roll. Det saknades en tydlighet i rollfördelningen.

Man insåg på Gryning att coachning inte var lämpad för deras tjejer. För att tillgodogöra sig denna sorts insats måste den tjej som coachas vara starkare och mer psykisk sammanhållen än Grynings tjejer. De skyddade tjejerna kan vara ganska manipulativa, och det är svårt för coachen att handskas med.

Man slutade ganska snabbt med coachningskontakten, eftersom det inte var en modell som fungerade. Enligt denna informant hade Mannergården, ett annat skyddat boende, gjort samma erfarenhet, efter att några få tjejer hade haft coachning, och även där avslutades coachningen.

Samtidigt uppfattar coacherna att samarbetet med just dessa två skyddsboenden fungerade bra. Detta behöver egentligen inte ses som motsägelsefullt. Samarbetet fungerade bra, det finns respekt från båda håll, men kanske har skyddsboendenas uppfattningar om att modellen inte fungerade för "deras" tjejer inte kommunicerats så tydligt.

Coachning framstår som en verksamhet med ganska otydlig målsättning, definition av målgrupp och i arbetssätt. Dessa kommer att diskuteras i slutet av kapitlen.

Samarbete och förankring

Rekrytering till frivilliggrupper utanför skoltiden framstår som ett betydligt problem för denna typ av verksamhet. KFUM delar detta problem med andra motsvarande verksamheter. Skillnaden mellan de så kallade skolgrupperna och frivilliggrupperna är här väldigt tydlig.

Skolgrupperna äger rum inom själva skoltiden, och eleverna finns på skolan. Dessa grupper får legitimitet hos såväl elever som, kanske viktigast, föräldrar eftersom de delar skolans grundläggande stora legitimitet. Skolorna kunde visserligen gå längre i att underlätta tilldelning av exempelvis tid eller lämpliga lokaler, men de bemöter KFUM:s grupper positivt och ger skolans stöd. Man måste även utgå från att ett positivt omdöme sprids bland skolans elever på så sätt att nästa årskurs åtta har positiva förväntningar på en gruppverksamhet med ett spännande innehåll.

Frivilliggrupperna får visserligen möjligheter att informera i klasserna på skoltid, men det framstår klart att de inte har möjlighet att dela skolans förtroendekapital gentemot föräldrarna. För unga flickor med viss frihet utanför skolan är det kanske inte så svårt att ta del i en verksamhet i andra lokaler med ett fritidsinnehåll. Men för den målgrupp som lever med hård kontroll är det antagligen inte alls så enkelt, och bristen på kontinuitet i grupperna visar bland annat på att dessa flickor ofta åläggs andra uppgifter eller har andra svårigheter som gör att de inte kan ta del.

För killarnas del verkar det mycket svårare att få deltagare till grupperna, men kanske av andra anledningar. Detta uppmärksammas av FoU:s utvärdering, där utvärderingen delvis ändrade spår, eftersom killgrupperna inte var i gång eller saknade kontinuitet. Här är det antagligen mindre viktigt om grupperna har del i skolans förtroendekapital, pojkarna har större möjligheter än flickorna att välja sina fritidsaktiviteter.

FoU-utvärderingen diskuterar dessa frågor om rekrytering av pojkar mer i detalj och föreslår bland annat en tydligare målsättning, som gör att KFUM - grupperna kan konkurrera med andra fritidsaktiviteter för pojkar/unga män. Utvärderingen pekar även på att gruppernas fokus på informations-spridning och attitydändring kanske borde ändras till ett mer ömsesidigt innehåll med utgångspunkt i sammanhang där ungdomar redan finns (s. 106-107).

Rekryteringsproblematiken har uppmärksammats av KFUM som har sökt och fått medel från Länsstyrelsen 2013 för att arbeta med dessa frågor.

Det framstår dock speciellt i relation till Modiga Tjejer som att skolorna i mycket större utsträckning aktivt kunde, och borde, använda deras förtroendekapital för att stödja verksamheter som vänder sig till grupper som lever med en hedersproblematik, eller själva ta tag i insatserna. I utvärderingen av insatserna genomförda av gymnasiet i Uddevalla återvänder utvärderingen till denna problematik.

En av målsättningarna för KFUM Modiga Tjejer och Killar är samarbete och nätverksbyggande med andra organisationer. Det frivilliga nätverket "Män för jämställdhet" hade pengar för nätverksbyggande och behövde mer kunskap om hedersrelaterat våld, där KFUM var en viktig aktör genom att bidra med kunskap och skapa ett omfattande samarbete om manlighet, som resulterade i en stor konferens för allmänheten om hedersproblematik i april 2012. Nu finns det inga speciella nätverkspengar, men man träffas ändå en gång i veckan och diskuterar bland annat metodproblem och jobbar även tillsammans på projektet "Jämt i skolan". KFUM fortsätter med kontaktnät till alla viktiga initiativ som jobbar med problematik om heder. KFUM söker även aktivt samarbetspartners på skolor och gymnasier, och erbjuder kunskaper om hedersrelaterad problematik samt diskuterar möjligheter att ordna grupper eller andra aktiviteter.

Sammanfattning av resultat och effekter

Samtalsgrupper som metod i det preventiva arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Den samtalsmetodik som Modiga Tjejer har utvecklat verkar nå sina mål att påverka och stödja unga kvinnor i att förstå sina egna kroppar bättre, att få insikt om mänskliga rättigheter, och speciellt deras egna rättigheter i relation till deras familjer och i samhället, och att ha roligt tillsammans. I förlängningen har dessa nya insikter säkert en betydelse som preventiv insats mot hedersrelaterat våld och förtryck. Detta framgår såväl av de mycket positiva omdömen från skolkurator och av de olika utvärderingar vilka de unga flickorna själva har gjort vid gruppavslutningen.

Flickorna ger omdömen som citerats tidigare, till exempel:

- Vi har pratat mycket om kvinnors rättigheter, sex, religion med mera. Jag fick lära mig mycket.

- Fördomar, religion, sex, kulturer, vi har lekt och diskuterat om allt. Kärlek.

Dessa utlåtanden fångar väl upp några förutsättningar för att flickor kunde utöva lite motmakt mot kontroll i hederns namn och förstå mer om flickors och kvinnors rättigheter att bestämma över den egna kroppen och över egna livsval.

I FoU:s utvärdering finns intervjuer med deltagare såväl som observationer av gruppträffar vilka inte var möjliga att genomföra i föreliggande utvärdering. Där framgår i intervjuer att tjejerna (bara skolgrupper intervjuades) tyckte att det var för mycket samtal, och att de träffar där de fick göra något var klart att föredra. Speciellt var det *samarbete* om uppgifter som de tyckte om. ”Näst intill alla ungdomar som intervjuats och som deltagit i Modiga Tjejer framhöll på ett eller annat sätt att de tyckte att de tillfällen när de gjorde aktiviteter av olika slag var det som var roligt”. Aktiviteterna, att göra något tillsammans, underlättade i sin tur diskussioner bättre än att enbart sitta i ring och prata (s 69-70).

I föreliggande utvärdering lyftes inte aktiviteter som bästa sättet att träffas fram vid intervjuerna med de olika samordnarna. Däremot rörde sig samtalen om vad som är möjligt när man har skolgrupper på schemalagd tid 60 minuter i en skollokal.

Det framstår som att Modiga Tjejers satsning på samtalsgrupper med två kompetenta gruppleddare utifrån ett genomarbetat material är en betydelsefull insats som är med att förändra. Inom så korta tidsramar som 60 minuter är det svårt att genomföra aktiviteter.

Det framgår även att diskussionsgrupper för killar är viktiga och kan nå resultat, den stora utmaningen är att rekrytera killarna och få kontinuitet.

I frivilliggrupperna finns det möjlighet för betydligt större flexibilitet än i skolgrupper och man har inom de ramar som sätts av budgeten försökt med olika aktiviteter. Dock framgår det inte av detta utvärderingsmaterial om man har ändrat inriktningen mot fler samarbetsaktiviteter. En sådan mer uttalad aktivitetsinriktning skulle säkert kunna vara framgångsrik, men med bibehållen målsättning om att även diskutera och utmana åsikter om manligt och kvinnligt, sexualitet med mera.

Könsuppdelade eller könsblandade grupper?

FoU-utvärderingen förhåller sig frågande till könsuppdelade grupper, där man ser könsblandade grupper som mer tidsenliga och mer i linje med en jämställdhetsprincip. Man föreställer sig att detta även skulle underlätta rekryteringen. Visserligen framgår det att när FoU-utvärderarna diskuterar indelningen killar- tjejer vid gruppträffarna, så säger alla intervjuade ungdomar utom en att indelningen var bra (s 71).

Under utvärderingen diskuterades könsuppdelningen med de ansvariga på KFUM, som inte håller med i FoU:s syn. De framhåller att på sikt kan det möjligen vara det rätta med könsblandade grupper, men inte alls i relation till de ungdomar de jobbar med för tillfället.

”De samtal vi har i grupperna skulle ALDRIG bli av om vi hade en könsblandad grupp, och många tjejer skulle aldrig komma. Där är vi inte än. Tjejgrupper vill vi ABSOLUT fortsätta att ha. När det gäller killgrupper så säger några ’var är tjejerna’, vissa säger så. Andra skulle inte alls vilja det.

Det är så etablerat det här med tjejgrupper, att de ska träffas. Men när killar träffas är det för att de ska göra någonting, spela fotboll och så vidare och vi önskar ju att bryta det här litegrann. Killar ska tycka att det har ett värde att prata också, bara det att de träffas och pratar ser vi som något positivt” (samordnare).

En slutsats av föreliggande utvärdering är att de könsuppdelade grupperna helt klart är att föredra och att i relation till den problematik som står i fokus för insatsen, även om det aldrig lyfts som begrepp i grupperna, hedersrelaterat våld och förtryck, måste samtalen äga rum i könsuppdelade grupper. De grupper som är aktuella behöver prata om mycket intima frågor. Man behöver endast återgå till citat från flickornas utvärderingar och till beskrivningar av de olika gruppträffarna och deras vittnesbörd om den laddning som omgärdar sexualitet, för att förstå att dessa ämnen inte med fördel kan diskuteras i könsblandade grupper.

Däremot kan grupper med mera allmänt aktivitetsinnehåll antagligen genomföras som könsblandade grupper. KFUM har även sådana allmänna

ungdomsgrupper och en målsättning om integration av alla ungdomar i fritidsverksamhet. Men sådana grupper har inte som målsättning att jobba preventivt mot hedersproblematik, och för många flickor är det inte en möjlighet att få delta i könsblandade grupper.

Coachverksamhetens effekter

Coachverksamheten har inte varit i gång sedan 2010. KFUM fick inte tillräckligt med medel och valde att lägga ner verksamheten tills vidare. De två medarbetare, som har varit coacher har båda två bytt jobb.

Av den dokumentation som finns tillgänglig framstår det som att coachverksamheten saknar tydlighet och en klar definition av såväl mål som målgrupp. Den har varit värdefull för några tjejer, kanske hjälpt dem att hålla huvudet över vattnet i en svår period och hjälpt dem att sätta namn på sina problem och träffa egna beslut att söka hjälp när familjen har hotat dem. De unga som kommer i frivilliggrupper, och som inte har annat stöd, skulle kunde vara en relevant målgrupp.

Däremot verkar det vara en insats som inte passar för unga som redan är i kontakt med det professionella hjälpsystemet på olika sätt om inte insatserna koordineras. När coachverksamheten och de professionellas insatser inte samordnas kan de gå direkt mot varandra som Gryning upplevde. Det framgick även av intervjun med coachen att en av de unga hade både kuratorkontakt och psykologkontakt men att det inte fanns någon samverkan mellan coachen och dessa stödpersoner. De unga som bor i skyddat boende är en mycket sårbar grupp som samhället har ansvaret för, med problem som kräver professionellt stöd.

Målgruppen och även målen behöver således bli mycket tydligare. Samarbeta med andra organisationer och rekrytering av tjejer som behöver denna insats behöver stärkas. Coacher behöver betydligt mer utbildning och kanske handledning i samband med svåra fall, och mer kontinuitet i sina anställningar.

Här kan det slutligen vara av intresse att jämföra med resultat från Schlytter med flera (2011). Om sådana projekt som har jobbat med individuell stödperson framhäver författarna, att det att vara stödperson är oerhört krävande, att stödpersonen behöver professionell handledning och stor kunskap om hedersrelaterat våld. Och att den enskilda kvinnan som får stöd behöver mer stöd än det stödpersonen kan ge, insatsen kan inte stå ensam (s 57). Dessa slutsatser ligger väl i linje med det som framkom om coachverksamheten.

KFUM - en allmän, humanistisk frivilligorganisation med hög ambition

KFUM jobbar med en mycket välutbildad personal. De anställda gruppledarna och samordnarna har alla en högskoleutbildning i relevanta ämnen

exempelvis som lärare eller socionom. De har dessutom erfarenheter av arbete med ungdomsgrupper från tidigare. Det är en ung grupp, vilket är en del av målsättningen att gruppleddare skall kunna vara rollmodeller, inte vara för mycket äldre än den grupp de arbetar med. KFUM har även målsättningen att anlita frivilliga att jobba ihop med de anställda, men aldrig att låta frivilliga ensam ha ansvar för en grupp.

En tidigare gruppleddare berättar om sina erfarenheter. Hon tycker, när hon ser tillbaka, att det var en bra verksamhet, att hon lärde sig mycket av den personal som hade jobbat längre tid på KFUM, men att man ändå var ganska ensam med gruppen och den andra gruppleddaren. Ett problem hon nämner är att man inte kunde utlova kontinuitet mer än en termin i taget.

Bristen på kontinuitet gäller även medarbetarnas anställning, anställning kan vara bara några timmar i veckan eller kanske halvtid, man är anställda för en termin i taget. Samtliga medarbetare nämner bristen på anställningstrygghet och brist på heltidsanställning som ett problem. De är engagerade i arbetet, men eftersom alla är välutbildade unga söker de sig vidare till andra jobb, som leder till en karriär.

Ungdomsarbetet drivs på ett professionellt sätt. KFUM har välutbildade medarbetare. De arbetar utifrån ett genomarbetat metodmaterial, man dokumenterar och utvärderar löpande verksamheten, så även om medarbetare bytts ut finns erfarenheter kvar. Speciellt dokumentationen av de enskilda gruppträffarna blev väldigt central i föreliggande utvärdering.

Margretegärdeskolan i Uddevalla

Margretegärdeskolan i Uddevalla är hemvist för IV och språkintruktionsprogrammet i Uddevalla riktat till unga som behöver uppnå språklig och akademisk behörighet för vidare studier på gymnasienivå. Man har 80-90 elever med utländsk bakgrund som går på programmet och dubbelt så många med svensk bakgrund. Inom skolans regi bedrivs sedan några år tjejgruppsverksamhet efter skoltid och under åren 2010-2012 med stöd från Länsstyrelsen. Under 2012 startade man även killgruppsverksamhet. Margretegärdeskolan valdes ut till denna utvärdering främst med avsikten att belysa dynamiken i gruppverksamheter som drivs av den offentliga skolan och inom skolans sfär, och även för att göra ett nedslag i en verksamhet lokaliserad utanför Göteborg.

Denna del av utvärderingen bygger på ansökningar och rapporteringar till Länsstyrelsen. Men främst bygger den på intervjuer och observationer med de involverade i Uddevalla. Intervjuer med deltagare i tjejgrupper och observation av en dag på sommarläger med tjejgruppen ingår i materialet liksom intervjuer med rektor, med de aktiva i arbetet med grupperna och med en av tjänstemännen i kommunen. Totalt genomfördes 15 intervjuer i maj 2012.

Målsättning och organisation - i skolans regi

Vi måste gå tillbaka till Länsstyrelsens spetskompetensutbildning, till den första gången kursen hölls år 2006. Skolans kurator gick kursen och börjar sin berättelse med att konstatera att med den kursen i bagaget blev man medveten på ett helt annat sätt. Senare har även två andra personer från skolans hälsoteam genomgått spetskompetensutbildningen. Så småningom bildades ett nätverk om Hedersrelaterat våld i Uddevalla med deltagare från de olika spetskompetenskurserna.

”I början på 2000 talet, så kunde man ju nästan gratulera dem, om de kom och hade gift sig på sommaren, det var så tokigt, man kunde för lite. Nånstans tänkte man att man respekterade deras kultur. Med tiden har vi lärt oss att ställa helt andra frågor, och vår ingång har varit att undervisa om mänskliga rättigheter.”(Skolkurator)

Skolens rektor berättar att skolan sedan länge, och redan innan kompetensutbildningen, var upptagen av att förstå problematiken bland några av deras elever med invandrarbakgrund, och till exempel i efterdyningarna efter mordet på Fadime bjöd skolan in Länsstyrelsens samordnare för att föreläsa på skolan.

Den ökade medvetenheten och önskan om att stödja utsatta tjejer ledde först till att skolkuratoren på Margretegärdeskolan gjorde inlägg i olika ämnen, främst livskunskapen, där hon pratade speciellt om mänskliga rättigheter. Skolan ville även försöka att ge tjejer något att göra på loven, och ett första sommarläger ordnades.

Skolans rektor ger en bild av en medvetenhet som växte fram på skolan, från att skolans personal uppmärksammade individuella problem till att de så ett mönster, som man borde ta ett mera samlat grepp om.

Från början pratade vi om att det vore bra om de kunde få lite mera fritid, det såg vi ju med tjejerna som var bevakade, som fick skjuts till skolan och blev hämtade precis på klockslaget. Föräldrarna var jättebra och förstående med skolans arbete, men var helt inriktade på att därefter hade skolan ingenting att säga, vi sköter vårt. Och eftersom de har en sådan respekt för skolan så tänkte vi, att vi kunde ge tjejerna lite mer frihet i skolans regi. Fast ändå av någonting som hamnar utanför skolan till exempel att åka ut och göra utflykter. Och samtidigt lär de sig lite mer av olika samhällsfunktioner och får lite mer frihet. Och det kommer ju in i skolan igen. De får ju samhällskunskap och matte och lär sig om demokrati och mänskliga rättigheter och allting.(Rektor).

För att ta ett samlat grepp om problematiken söktes medel från Länsstyrelsen. Första ansökan beviljades inte. I en diskussion med Länsstyrelsen om vad som är skolans uppgifter, lyfte skolan fram att gruppverksamhet utanför skoltiden *inte* ligger inom skolans ansvar. Sådan verksamhet måste få särskilda medel, och efter det första året beviljades sådana medel som finansierar en deltidsanställd fritidsledare, samt kostnader för utflykter och läger. Margretegärdeskolan har i likhet med andra skolor ett hälsoteam med skolkurator, sjuksköterska, specialpedagoger och socialpedagog, och det är inom detta team som verksamheten med grupperna sköts. De deltar på skift i gruppverksamheten inom deras tjänst. Medel från Länsstyrelsen gör det möjligt att dessutom ha en deltidsanställd fritidsledare som enbart jobbar i grupperna och är med vid varje träff. Ingen av skolans lärare ingår i verksamheten.

Det är skolkuratoren och skolans rektor som varit drivande så att grupperna kom till stånd. Skolkuratoren jobbar inom sin tjänst. Hon är med i tjejgruppen var tredje gång, ser till att material och filmer finns, tar huvudansvaret för att prata om mänskliga rättigheter, och sprider en smittande entusiasm för det viktiga med gruppverksamheten, både bland elever och bland samarbetspartners.

Skolans rektor ställer upp för tjejgruppen med hela skolans förtroendekapital och med den pondus som kan läggas i ett formellt manligt ledarskap. Detta är oerhört viktigt för att få föräldrarnas accept och stöd till att deras döttrar kan delta i verksamheten.

”Jag informerar föräldrarna. Då får jag ta på mig skjorta och slips och kavaj. Det som rektor säger betyder väldigt mycket. Vi säger det är en tjejgrupp. Till början har vi en informationsträff med föräldrarna, vi väljer ut klasser på I V programmet fyra eller fem klasser. Vi säger att alla får vara med. Vi säger till föräldrarna att detta är en tjejgrupp där de får lära sig saker och ting i samhället och sådant som kan underlätta att få upp deras betyg.

Vi har varit väldigt försiktiga med att inte säga det här ordet om heder och absolut inte när vi pratar med föräldrarna, då har fokus varit att det här är något som ordnas i skolan och man lär sig mycket”. (Rektor)

Tjejgruppen är öppen för alla tjejer på språkinroduktionsprogrammet. Rektor för I V programmet informerar om tjejgruppen på ett föräldramöte i början av varje läsår och sedan igen under vårterminen inför den lägerverksamhet som avslutar tjejgruppen. Det är då han inför föräldrarna understryker att gruppen är en del av skolans insats och en viktig möjlighet för att förbättra kunskaper och lära sig svenska.

Innehållet i tjejverksamheten

”Du har rätt till ett eget liv”. På så sätt presenteras gruppverksamheten för tjejerna.

Gruppen har varje år samlat omkring 20 tjejer och kontinuiteten i närvaron i gruppen är hög. De som är med vill inte missa en träff.

Gruppen träffas några timmar en eftermiddag en gång i veckan omedelbart efter skoltidens slut, tillsammans med en gruppleddare och någon från skolans hälsoteam. Man träffas i skolans lokaler, men i ett rum som är mysigt med möjligheter att koka te eller baka. Ofta lämnar gruppen skolan för att göra utflykter, som innebär att lära känna Uddevalla och dess möjligheter. Lära sig åka bussen, hitta till Friskis och Svettis och till simhallen och stranden, göra båtutflykter, bowla, promenera och se var de andra bor, eller hälsa på hemma hos någon av gruppleddarna.

Den bärande idé, som verksamheten vilar på, är mänskliga rättigheter, att kunna bestämma över sin kropp och sitt livsval. Och till rättigheter hör även det att kunna röra sig i sitt samhälle och att kunna uppleva glädje i samvaro med andra.

På frågan om verksamheten är förebyggande mot hedersrelaterat våld låter det så här:

”Ja, de får information om mänskliga rättigheter, att tvångsgiftermål kan vara brott mot mänskliga rättigheter. Att ge dem lite friutrymme. De är aldrig ute, alltid med släktingar, ge dem en frizon att diskutera, att få lov att utveckla ett intresse, stärka dom, pröva på olika saker.” (Skolkurator)

”Eleverna får mer information om sina rättigheter”(Rektor)

På gruppträffarna diskuterar man viktiga frågor som rör demokrati, mänskliga rättigheter, jämställdhet, rasism, diskriminering, sexualitet och samlevnad, rättigheter och skyldigheter. Men alltid med förståelse för att det skall vara en fristund, en möjlighet att må bra och känna sig lite fri, att ha roligt och hitta ett sammanhang i ett jämlikt samhälle.

”Vi pratar sex och samlevnad, pratar om kroppen, att man har tillgång till sin egen kropp, kan bestämma om man vill bli gravid eller inte. Vi har en underbar barnmorska som förklarar väldigt tydligt om menscykel. De skrattar så de gråter nästan för det är så genant och så viktigt och så roligt, vi såg en tecknad film. På internationella kvinnodagen åt vi tårta och såg en tecknad film om sex. Några tjejer gick, det var haram och de ville ha med sina kompisar, men då sa de nej, det är information, jag vill se information, så de stannade. Då fick vi ju fortsätta på nästa träff.”(Skolkurator)

Tjejgruppen avslutas med läger på sommarlovet. Man har som målsättning att ordna aktiviteter när det är lov, eftersom tjejerna i gruppen har så få möjligheter att under loven göra något som ligger utanför hemmet. Lägret är för många av tjejerna den första gången i livet där de har sovit borta från sina föräldrar. Skolan gör en mycket medveten insats för att alla skall kunna vara med. Man håller informationsmöte med tolkar för föräldrar i god tid innan, man understryker att detta är en del av en viktig verksamhet som skolan står för, och som man anser att alla skall vara med på. Man är oerhört noga med att understryka att inga spontana besökare kommer dit och att inga tjejer kan åka i väg själva från lägret. En personal sover nära utgången för att föräldrarna skall känna sig trygga. Ett läger hölls i början av sommarlovet 2011. Under läsåret 2012 var det inte möjligt att hålla lägret under lovet, man fick i stället ta två dagar i slutet av läsåret.

På det läger som observerades för utvärderingen var 3-4 personal och 20 tjejer i väg i två dagar. Matlagning av en festmåltid var en av dagens stora begivenheter. Tjejer från samma etniska grupp organiserade sig innan lägret och bestämde vilka rätter från deras hemtrakter de skulle laga. De somaliska tjejerna hade redan dagen innan samlats och påbörjat sin matlagning. På själva dagen hämtade en av ledarna en tjej från varje grupp och tillsammans åkte de till en stormarknad för att handla allt som behövdes för att därefter köra till lägret. De andra tjejerna kom i buss. Väl ankomna satte tjejerna i gång med det stora matlagningsprojektet i lägerköket, och efter några timmar framdukades en lunchbuffé av de vackraste rätter. Då denna lunch var avnjuten och tallrikarna diskade flyttades borden hastigt undan och spontan dansmusik spelades upp. Med underbar livsglädje och stort danskunnande svängde flickorna sig till rytmer från olika länder och de drog in varandra i dansen. Mobiltelefoner med högtalarförstärkning gjorde susen.

Efter dansstunden ställdes stolarna i ring och ledarna satte i gång med lite olika värderingsövningar och diskussioner. Tjejer fick ta ställning till på-

ståenden som ”ett rykte kan förstöra allt”, ”all kärlek är bra”, ”man kan inte själv bestämma vem man blir kär i”, och diskussionen leddes in på dilemma mellan kärleken till familjen och eget val av kärlekspartner.

Efter detta var det dags för utvärderaren att åka hem. Men programmet för kvällen var att ordna den andra stora begivenheten: ett riktigt disko med dans, som blev oerhört uppskattat.

Många tjejer har varit villiga att låta sig intervjuas och delge sina erfarenheter av att ha tagit del i verksamheten. För att kunna säga något om effekter av en verksamhet är ett sätt att prata med deltagare en viss tid efter att de har avslutat sitt deltagande. Två unga kvinnor, som nu gick på det vanliga gymnasieprogrammet berättade om sina upplevelser från året innan då de var med i tjejgruppen och vad de tyckte att de hade fått med sig från gruppen.

Deras berättelse handlade främst om att ha lärt sig respekt för andra, att övervinna misstro till andra etniska grupper och även till svenska ungdomar. Bara det att dessa två unga kvinnor kom tillsammans till intervjun var en av effekterna av tjejgruppen. De kommer från länder i olika världsdelar och blev bästa väninnor i tjejgruppen. Om inte tjejgruppen hade varit skulle de aldrig ha pratat med varandra, man pratar annars bara med de som är från samma land, berättar de samstämmigt. Båda ville understryka det som de tyckte var viktigast med gruppen, att man lärde sig att respektera andra kulturer, och att detta är en kunskap de har med sig efter att de har slutat i gruppen. Det är det första som de två unga kvinnorna tar upp i intervjun:

Tjej 1: Jag har gått ett år. Vi var många tjejer från olika kulturer, olika länder. Vi lärde känna varandra, vi pratade om kultur, om hur det är i andra länder. Vi lärde oss om mänskliga rättigheter.

MB: Var det något nytt?

Tjej 1: Ja det var nytt.

MB: Vad var det speciellt som var viktigt?

Tjej 1: Att alla är lika, de har samma rättigheter.

MB: Har ni kunnat använda det i livet?

Tjej 1: Ja. Man lärde sig att inte säga att ni är från där och ni från där, men att alla är lika

MB: Kan man säga att ni lärde mer tolerans?

Tjej 1: Ja, för förut man hade inte några svenska vänner, nu har vi det. Alltså man lär sig kommunicera med andra. Man lär sig diskutera med andra.

MB: Var det svenska med i gruppen?

Tjej 1: Nej det var det inte. Men vi använde det vi hade lärt i gruppen. Nu har vi vänner på gymnasiet. Jag tycker att man borde ha det inom alla skolor också svenska skolor. Man lär känna varandra mycket mer, och det finns inte fördomar inom folket.

Vi fortsätter samtalet och de berättar om vad de har gjort:

Vi gjorde olika aktiviteter, hade tjejkvällar. Vi åkte någonstans och sov över, lagade olika mat från olika länder. Vi paddlade kanot, det var första gången, det var faktisk kul. Vi spelade fotboll. Det var lite halt på marken. Då fick vi känna att det var kul, vi skrattade. (Båda tjejer)

Jag försöker föra in samtalet på om de har diskuterat något om t.ex. skillnader i pojkars och flickors rättigheter att få bestämma. Då blir det mycket svårare att föra samtalet framåt, en besvärad tystnad uppstår. De återvänder hellre med förtjusning till att berätta om vikten av att ha lärt sig respekt för andra. De berättar samstämmigt om gymnasiet där de går nu.

Båda tjejer: ”Det är väldigt mycket, men man får inte ge upp. Mycket läsa och skriva, organisera sina studier, betyg och allt sådant. Vi går i en klass med bara svenska ungdomar, och...jag trodde inte att de skulle vara så trevliga. Jag hade inte svenska vänner förut och nu har jag många.”

MB: Ni sa att ni lärde er saker för att bli kompisar med svenskar, vad var det ni lärde er?

Båda tjejer: Alltså man lärde att ta in andra, och ju mer man umgås ju mer lär man känna varandra.

Dessa unga kvinnors tydliga vittnesbörd om att ha byggt upp ett helt nytt socialt kapital framstår kanske inte omedelbart relevant som prevention i relation till hedersproblematik. Men deras nya kapital öppnar ett mycket större fönster mot omvärlden, ger de unga kvinnorna självförtroende och därmed en del av kraften till att hantera livet i en svensk gymnasieklass och har gett dem en mer allmän förståelse av alla människors lika värde. Kapaciteter som borde ge dem styrka att även hävda sin egen rätt till att bestämma över sin kropp och till att stödja andra som behöver det.

De tjejer och unga kvinnor som just nu var inne i tjejgruppen och var med på det avslutande sommarlägret uttryckte var och en sin förtjusning över allt kul de var med om i tjejgruppen, hur roligt det var. Att de absolut vill fortsätta nästa år. I individuella intervjuer återkom de till att det var jätteroligt att göra saker tillsammans. Att man dansar, att man lär sig jättemycket. Att man kan vara glad även i dåligt väder.

Båda tjejer: ”Jätteroligt med tjejgrupp, man blir glad. Även när det inte är bra väder, vi gör roliga saker”.

Även de pratar om att det bästa med gruppen är att man pratar med alla från alla länder. Att just detta lyfts fram får också ses i ljuset av att det är lätt att prata om. Det är mycket svårare att berätta i en intervju med en främling att man har talat om sex och slidkrans. En annan ung kvinna vågar sig dock fram i intervjun och pratar om sex.

”De berättar om kroppen också om sex, min mamma berättar inte om kroppen, jag får fråga en annan kvinna. Man får säga, ’jag vill inte ’om man inte vill ha sex. Vi har lärt om skydd mot HIV. Vi lärde om kvinnor här i Sverige, att de får bestämma.”

En annan tjej har många tankar om vad som krävs i hennes familj och vad hon själv vill. Tjejgruppen och skolkurator har styrkt henne i att stå upp för det hon vill. Hon vill absolut fortsätta i gruppen och tycker det skulle vara jättetråkigt om den slutar. Här kommer några av hennes tankar:

”Jag har försökt att ändra vad mamma tycker, men det är svårt. Mamma tycker inte att vi ska prata om det som är hemma, men jag får mycket stöd av skolkurator. Jag vill inte stanna hemma, mamma och pappa vill bestämma. Det finns massor med regler för tjejer, men jag tycker inte det är OK.”

En annan ung tjej pratar mer om regler hemma, hur hon bemöts med argument om ”han är kille, du är tjej” och att hon inte tycker att det är rättvist. Men tjejgruppen har varit ett stöd:

”Med tjejgruppen, det blev mycket bättre – vi skrattar mycket, de är jättesnälla, vi lär oss mycket, om Sverige och om livet. Hur vi ska prata med varandra och acceptera varandra. Vi har lärt om mänskliga rättigheter.”

Effekter av tjejgruppsverksamheten

Redan i avsnittet om KFUM framgick att samtalsgrupper för tjejer är en framgångsrik metod att arbeta preventivt mot hedersrelaterat våld och förtryck. Ett resultat som även framkommer när Margretegärdeskolans tjejgrupper granskas.

De tjejer som hade deltagit ställde gärna upp för intervju, de ville gärna berätta om den verksamhet som gav dem så mycket bra. Som vi har hört i tjejernas egna berättelser så blir de glada, och de lär sig massor. De får livsutrymme, och vågar prata både om sin egen situation och med andra från annan bakgrund. Deras erfarenheter är även användbara efter att de har slutat i gruppen, som framgick av den första intervjun.

Genom att tjejerna vågar prata om livet hemma, och de krav de har på sig, öppnas möjligheten för att både de själva och deras omvärld kan reagera.

”Jo, de vågar prata mer, de öppnar sig mer här i skolan. Det har varit svårt att nå fram till den här gruppen. Så det vi har gjort är ju, att vi har samti-

dig byggt upp en relation där de vågar berätta om vad de har för krav på sig hemma. Det var ingenting vi visste innan, men har anat, och som de nu har berättat om, vad som förväntas av dem, att hela familjen kanske planerar bröllop. Och då får vi gå in och berätta om vad som är lagarna här i Sverige.”(Rektor)

Det är speciellt rektors avslutande mening som är den avgörande här. Han tar ansvaret på sig ansvaret att prata med tjejernas familjer, att gå hem och prata med dem. Detta hade varit otänkbart om inte förtroendet hade byggts upp i tjejgruppen. Även här ser vi hur rektor kan använda skolans förtroendekapital för att påverka föräldrar och stödja tjejerna. Detta möjliggörs av att tjejgruppsverksamheten är förankrad i skolan och har det fulla stödet av skolans ledare. Denna möjlighet kan inte finnas på samma sätt för verksamheter som kommer till skolan utifrån och inte tillhör skolan.

När tjejerna vågar stå upp lite mer för sina rättigheter hemma, är det inte säkert att det blir lättare hemma, men gruppen och skolan finns med som stöd.

”En tjej tycker att det har blivit jobbigare hemma. Hon säger ’jag var tyst förut, nu säger jag ifrån till mamma, att du har inte rätt att göra så här, min bror får gå ut och inte jag’. Hon vågar ta diskussionen och då försöker vi att jobba ihop. Läraren där kallade till utvecklingssamtal och sa till mamman att det är sommarlov, det är väldigt viktigt att hon får träffa kamrater och prata svenska, att man får göra roliga saker, för annars lär man sig långsamt, det är viktigt att inte vara isolerad hemma.” (Skolkurator)

I samtal med skolans rektor och kurator är båda helt säkra på att det finns många positiva effekter av gruppverksamheten. De anser att detta bland annat avspeglas i att tjejerna genom sitt ökade självförtroende också lyckas uppnå bättre skolbetyg. Intervjun med de två tjejer som nu gick på gymnasiet understryker denna slutsats. De har självförtroende att kämpa på med de stora utmaningarna i gymnasiet och har även fått tillit till de svenska klasskamraterna, vilket är så viktigt för att kunna trivas i skolmiljön.

Killgruppen

Mot bakgrund av de positiva erfarenheterna med tjejverksamheten bestämde man inför skolstarten hösten 2011 att även ge ett erbjudande om gruppverksamhet till killar. Killar är inte begränsade i sin rörlighet på fritiden på samma sätt som tjejer, de har betydligt större frihet. Det behov skolan mest uppmärksammade bland killar rörde sig om att diskutera och förändra åsikter och att informera dem om kropp och sexualitet både hos tjejer och hos killar. Informationen om kropp och sex till killarna sköttes av skolans manliga sjuksköterska. Han har även det uppdraget i till exempel livskunskapslektioner.

På frågan om hur han kom in i killgruppen och vilken roll han har låter det så här:

”Det kom in naturligt att jag kom in som manlig skolsköterska för att prata om sexualiteten och hur mannen ser på kvinnan i vår del av världen, och hur vårt samhälle ser på det. Dom lyssnar väl mer när en man pratar om det här än om en kvinna gör det. Det blir ett annat snack också, inte det här fnittriga. Jag är inte med varje träff, men rektor tycker det är viktigt att jag är med, som del av tjänst. Annars ligger ju inte det här i skolans uppdrag egentligen, men ändå. Det är viktigt för mig också att vara med och visa upp mig att de kan komma till mig som skolsköterska. Prata med mig om pubertet och sexualitet och vad det finns för kontakter i samhället här, det är någonting som de inte har en susning om. Vad är en ungdomsmottagning, vad gör man där? Jag är uteslutande med på killgruppen i snitt varannan vecka.”

MB: Vad gör ni på killträffarna?

”Ja framför allt det här att mannen och kvinnan är samma varelse med samma rättigheter. Om kärlek, det är mitt budskap att det är det bästa man kan ha i livet.

Och de börjar faktiskt förstå det.

Och jag visar fakta, till exempel om det här med att tjejer ska blöda. Visar att det inte finns mödomshinna. Jag har inte mött någon som blir arg. Det är ganska lätt att överbevisa dem faktiskt när man har fakta”.

Det framstår som att det absolut finns ett behov av upplysning bland killarna och att det även går att nå fram så att ”de börjar förstå det.”

Men som andra killgrupper inom det här fältet är det svårt att få killarna till att engagera sig i gruppen och att komma kontinuerligt. Årets verksamhet avslutades med en utflykt till badhuset, men inte många kom dit. Gruppledarna reflekterar över att det verkar vara väldigt viktigt att någon av de ledande killarna går in i gruppen, och gör det på ett positivt sätt. Man hade erfarenhet av en dominerande kille med ett mycket negativt förhållningssätt, som gjorde det omöjligt att skapa en bra gruppverksamhet. Slutligen kom gruppledarna fram till beslutet att be honom sluta, och efter det lyckades det att skapa ett bättre klimat i gruppen.

Uppgiften att ifrågasätta och diskutera/förändra åsikter, som ingår i gruppverksamheten med killar, är knappast möjlig att genomföra i grupper där killarna kommer och går och därmed också signalerar att gruppen inte är så viktig för dem.

Samarbete och förankring

Med Länsstyrelsens spetskompetensutbildning skapades ett starkt "hedersnätverk" i Uddevalla. Det ingick i kursens målsättningar att de som gick kurserna skulle uppmuntras i att bilda nätverk för att utveckla och förankra arbetet med hedersproblematik lokalt. I Uddevalla finns fortfarande ett sådant nätverk, som det ofta refereras till i olika intervjuer, och som framstår som viktigt och aktivt i att utveckla arbetet och sprida kunskap. Här ingår en person från varje förvaltning, från fritidsgård, från ungdomsmottagning, fältassistent, skolsköterska för grundskolan, och således också den drivande skolkuratoren på Margretegärdeskolan samt samordnaren för Hälsokällan, vilken presenteras i avsnittet om Fyrbodal.

Teamet från tjejgruppen är även aktiva med att stödja andra institutioner i kommunen som behöver deras kunskaper.

"Vi är ju ute och föreläser. Vi får hjälpa varandra, vi är en liten kommun, inte som Göteborg. Vi är nog de, som har mest kunskap, vi har jobbat längst och vågar prata om frågorna. Vi försöker göra ett bra jobb. De som jobbar med samma familjer som oss, de vill ta del av våra kunskaper, till exempel "Mötesplatsen" och öppna förskolan på Dalaberg. " (Skolkurator)

Det ingår i regeringens målsättningar för stödet mot hedersrelaterat våld att de olika projekten på sikt skall förankras och integreras i den ordinarie verksamheten. I BRÅ:s utvärdering av de medel som har beviljats enligt regeringens handlingsplaner framgår att det är just integration och förankring som är det stora problemet. Det händer inte.

I föreliggande utvärdering var detta en viktig fråga.

Både rektor och skolkurator anser att deras insats är välkänd också uppåt i förvaltningen. Men samtidigt tar den dagliga verksamheten så mycket kraft att man inte riktigt haft tid att även vara drivande för att skapa sig en plats som ordinarie verksamhet. Vardagsverksamheten med tjejgruppen passas in mellan alla andra uppgifter, planering pågår i lunchpauser eller på språng i korridoren.

Skolkurator: "Vi har inte jobbat så mycket mot politikerna, de vet ju om det, integrationssamordnaren är ju informerad, vår ledning vet ju om det. Uppåt, det här med politiker och ledning och så, det är ju några stycken som vi informerar."

MB: Men man blir inte del av ordinarie verksamhet genom att informera?

Skolkurator. "Nu när du säger det, är det ju självklart att det skall bli en del av ordinarie verksamhet, men det har inte varit ett mål för oss direkt, vi har försökt att underlätta elevernas vardag, vi har inte tänkt så långt, vi har inte ens haft tid att sitta och prata om det.... Vi gör det ju i vårt vanliga jobb, så vi hinner inte förankra så mycket, planera så mycket, evaluera så mycket."

Jag har ju inte ens pratat med de andra om hur jag tänker om integrering, vi jobbar i farten här. Men det är den del av mitt jobb, som jag brinner mest för.”

För att belysa frågan om gruppverksamhetens möjlighet för förankring i den ordinarie verksamheten, med någon form av extra ekonomisk stöd, intervjuades en av tjänstemännen på förvaltningen i Uddevalla. Han har ett ansvar som utredare och utvecklare inom hela området barn och utbildning, således också inom gymnasierna i Uddevalla. Det politiska ansvaret ligger hos barn – och utbildningsnämnden. Han har själv god kännedom om det preventiva arbetet på Margretegårdeskolan och ser positivt på insatsen, men han tror inte att den är speciellt känd i förvaltningen eller bland politiker. Han förtydligar arbetsgången i nämndens beslut:

”Nämnden tar ju inte beslut på en sådan detaljnivå, man får en budgetram av dem. Då är det ju gymnasiechefen tillsammans med sina rektorer som får bestämma om vi ska avsätta medel för sådana verksamheter. Så gör man t ex när det gäller internationalisering och internationellt samarbete. Där har man avsatt medel för en 25 % tjänst som jobbar med detta övergripande, och så skulle man kunna göra även här, finansiera gemensamt den resurs som krävs. Jag tror inte nämnden kommer att peka ut sådana specifika användningsområden.

Däremot kan man förtydliga uppdragen, det kan man göra. Dom är ganska allmänt hållna. Vad man politiskt sett skulle kunna göra är att spetsa till ett sådant uppdrag, att vuxenutbildningen och gymnasieskolan ska jobba med hedersrelaterade frågor.”(Tjänsteman)

Men för att nämnden möjligen skulle kunde ta sådana beslut och specificera ett uppdrag krävs det att någon till nämnden för fram de positiva erfarenheter av det arbete som har gjorts och behoven för förankring. Det skulle i så fall komma från förvaltningen, eller det skulle möjligen också kunna komma från rektor på gymnasiet, när nämnden någon gång om året har speciellt fokus på gymnasieskolan:

”Vi har åtminstone en gång om året ett par timmar i nämnden ämnade åt gymnasieskolan för information till nämnden om frågor som de behöver informeras om. Om det här upplevs av gymnasieskolan som så pass intressant och viktigt att man själv vill informera om det. Det är inte heller omöjligt att man anmäler från gymnasieskolan att man vill rapportera om ett avslutat projekt till exempel” (Tjänsteman)

Men sedan återstod frågan om någon rent faktiskt kan tänka sig eller har kraft att göra denna speciella insats för att uppmärksamma och förankra det preventiva arbetet mot hedersrelaterat våld. Det framstår inte som om förvaltningen vill driva ärendet. Det framstår igenom intervjun med tjänstemannen, att det kanske är rektors uppgift att själv se till att rapportera uppåt,

man kan inte förvänta sig att vara känd. Och samtidigt öppnas ett perspektiv om att det inte borde vara omöjligt med någon sorts förankring.

Under läsåret 2012-13 hände emellertid en hel del. Ansökningar om projektmedel gav inga resultat detta år. Men med de två års positiva erfarenheter av den organiserade tjejgruppsverksamheten bestämde skolan att verksamheten var så viktig att den måste fortsätta även med begränsade resurser. Och samtidigt började skolan själv med riktade insatser med avsikten att förankra tjejgruppsverksamheten i den ordinarie verksamheten i kommunen.

Den snäva ekonomin innebar att ingen ny fritidsledare kunde anställas. Det är nu skolans hälsoteam som ansvarar för verksamheten inom ramen för sina tjänster. Killgruppen lades ner. Det finns mindre utrymme för utflykter, men mer kreativitet läggs på att ha aktiviteter i skolans lokaler. Sommarlägret fortsätter, det är så oerhört uppskattat. Och ett samarbete med kultur/fritidssektorn har nu kommit till stånd, vilket innebär mer förankring och att en fritidsledare nu kommer varje vecka och deltar i gruppträffen. Den skolkurator, som har varit drivande, använder nu sina erfarenheter vid andra av kommunens skolor, men den nyanställda kuratorn fortsätter insatsen. Projektet har således visat att det inte är beroende för sin överlevnad av enskilda eldsjälar.

Rektor har vid två tillfällen varit i barn – och utbildningsnämnden och informerat om verksamheten och dess resultat. Nämnden kommer antagligen att besluta om omfördelning av medel främst under rubriken ”att styrka insatsen för den växande gruppen asylsökande”, och inkluderat häri avsätts även medel för tjejgruppens insats. Därmed kommer verksamheten att vara inkluderad i budgeten och inte vara beroende av projektmedel på samma sätt som tidigare.

Således är tjejgruppen på Margretegärdeskolan i Uddevalla ett lyckat exempel på just det regeringen har önskat med handlingsplanerna och de speciella medlen: Man har ökat kunskapen i organisationen om hedersrelaterat våld, man har nått fram till målgruppen, man har integrerat i den ordinarie verksamheten.

Offentlig eller frivillig verksamhet?

Den socialpolitiska diskussionen i Sverige, såväl som i många andra välfärdssamhällen, handlar väldigt mycket om vilken sektor som skall/bör ta huvudansvaret för de medborgare, som behöver olika former av stöd. De senaste åren har starka och politiskt dominerande röster förespråkat att den frivilliga sektorn och civilsamhället skall ta hand om mycket mer av sådana insatser. Man har ansett att de frivilliga organisationerna är mindre byråkratiska och mer flexibla, kan aktivera frivilliga insatser, snabbare kan fånga upp och komma närmare den enskilda människans behov och är mycket mindre kostsamma, för bara att nämna några av de viktigaste argumenten i denna debatt.

Det är i ljuset av denna debatt som det kan vara intressant att jämföra för- och nackdelar med de två olika former av insatser som riktar sig till unga människor som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck: KFUM Modiga Tjejer och Margretegärdeskolans tjejgrupp.

När det gäller innehållet verkar de två olika insatserna i stor utsträckning bygga på samma problemförståelse och samma arbetssätt. De är båda inspirerade av synen på hedersrelaterat förtryck såsom den är förmedlad i Länsstyrelsens spetskompetenskurser och andra liknande utbildningar. Där har det handlat om att höja kunskapsnivån och förstå främst familjens och släktgruppens sätt att tänka och agera i relation till unga flickors oskuld, och oskuldens hedersbärande betydelse. Att förstå förtryckets och kontrollens konkreta former, att kunna förstå de olika tecknen på utsatthet, och därifrån att veta hur man skall agera i det dagliga arbetet, både när det gäller preventivt arbete och även när det gäller skydd för de som utsätts.

I det preventiva arbetet har ett tänkande och agerande utifrån mänskliga rättigheter och barnkonventionen lyfts fram som framgångsrikt. Ett tänkande utifrån rättigheter innebär att inte acceptera att unga flickors rättigheter till kunskap, eller till att bestämma över den egna kroppen kränks. När man applicerar detta perspektiv innebär det till exempel att unga flickor oavsett etnicitet eller föräldrars åsikter har rätt att få den upplysning om kropp och sexualitet som skollagen stipulerar. Det innebär att de har samma rätt att lägga tid på utbildning som deras bröder, och samma rätt att ha fritid, det innebär att de har rätt att vara stolta över sig själva och inte behöva ta positionen som den andra eller den kontrollerade.

Margretegärdeskolan framstår som ett mycket bra exempel på de möjligheter som finns när *skolans förtroendekapital* investeras i arbetet och när skolans egna anställda har kunskap och vilja att jobba med frågorna om heder.

Genom rektors tydliga ansvarstagande och understrykning av att skolan står bakom tjejgruppsverksamheten får verksamheten legitimitet och stabilitet. Föräldrarna får förtroende för verksamheten. Även de som jobbar med gruppverksamheten får förtroende för att verksamheten är stabil och viktig, att deras insats uppskattas av ledningen, och att den är en del av skolans insats i lokalsamhället.

KFUM som frivillig organisation är helt beroende av att ansöka om medel hos offentliga myndigheter, fonder och så vidare. Det finns ingen grundläggande ordinarie verksamhet, som man på sikt kan integrera tjej- och killgrupperna i. Grupperna är alltid beroende av medel utifrån, och lever därmed från ansökning till ansökning. Man kan inte utlova kontinuitet längre än till nästa ansökning. Detta påverkar i sin tur också medarbetarna som alla är verksamma på tidsbegränsade och deltidsanställningar, och därför söker sig vidare mot heltidsanställningar inom andra verksamheter.

Som en stor och väletablerad organisation får KFUM dock ganska omfattande medel och har haft många grupper i gång på många olika skolor i olika stadsdelar under lång tid. Man har självständigt arbetat med sitt koncept och använt möjligheten att insamla erfarenheter och fördjupa kunskapen om att jobba med grupperna i olika kontexter på ett helt annat sätt än på en skola som har en grupp varje termin. Erfarenhetsuppsamling, skriftlig dokumentation, utarbetande av metodmaterial för gruppträffarna samt nya utvecklingsplaner och nya idéer finns på ett mycket förtjänstfullt sätt som en del av KFUM:s verksamhet.

KFUM har själva vänt sig till skolor och fritidsgårdar för att uppmärksamma dem på frågor om jämställdhet, mänskliga rättigheter och heder. Därmed ges ungdomar möjlighet för stöd på skolor som kanske inte självmant hade uppmärksammat och försökt få till insatser. Även detta är en styrka i det ideella arbetet.

En utmaning för en ideell verksamhet som KFUM:s är å andra sidan att man behöver marknadsföra sin verksamhet, sälja sitt koncept till andra organisationer, som inte i utgångsläget har efterfrågat den. Man behöver lägga kraft på att kontakta enskilda skolor och fritidsgårdar för att få lov att komma in, och därefter kraft på att få träffa ungdomar och presentera sin verksamhet, att marknadsföra sig för ungdomarna för att göra dem intresserade i att bli deltagare.

Ett tydligt resultat av denna jämförelse är att både den offentliga sektorns skola och den frivilliga sektorn har visat på kapaciteten att kunna utveckla det preventiva arbetet med hedersfrågor på ett bra sätt. Båda insatserna behövs. Vidare blir det tydligt att den frivilliga sektorn kan nå många institutioner med sina verksamheter, medan den enskilda skolan har sin stora tillgång i skolans förtroendekapital.

De kontaktpersoner på grundskola och gymnasium som intervjuades är, som anförts, mycket nöjda med Modigas insatser, med deras arbetssätt och deras resultat. Men ingen av de skolor som varit värdar för grupperna har investerat sitt förtroendekapital i Modigas arbete.

Den stora offentliga sektorn, och här speciellt skolan, kan och bör gå mycket längre i att härbärgera och stödja de frivilligas preventiva insatser och att aktivt använda sitt förtroendekapital i relation till föräldrar, elever och lärare.

Exemplet från Margretegärdeskolan kan följas av andra, och här är det speciellt *skolledare* som kan och bör ta en helt annan roll och ansvar. Grupper som exempelvis Modiga Tjejer och Modiga Killar kan presenteras av rektor i början av terminen som en viktig del av skolårets aktiviteter. Man kan till föräldrar understryka att detta är aktiviteter inom skolans regi som deras barn kan lära sig av och som kan bidra till bättre betyg. Man kan från skolledningens sida hålla mer kontakt med de frivilliga organisationernas

gruppledare, man kan bemöda sig mer om att skapa bra ramar på skolan,
både tidsmässigt och lokalmässigt.

Utvecklingsmedel till utbildning och kunskapsförbättring: exemplet Fyrbodal

Fyrbodals kommunalförbund är ett av fyra kommunalförbund inom Västra Götalands län där 14 kommuner² i norra delen av länet samarbetar. Förbundet omfattar många mindre och glest befolkade kommuner och större kommuner med en större stad: Trollhättan, Vänersborg, Uddevalla. I Uddevalla finns den gemensamma verksamheten för kommunalförbundet såsom Hälsoällan, vilken har uppgiften att främja folkhälsa i relation till barn och unga samt förbundets administration. Med initiativ från Hälsoällan skickade Fyrbodals kommunalförbund en ansökan till Länsstyrelsen och fick medel till *Projekt förebyggande insatser mot hedersrelaterat våld och hedersproblematik i Fyrbodal 2009-09-01 till 2010-12-31*. Det är främst detta projekt som utvärderas här, men utblick görs även till andra insatser inom kommunalförbundet i denna period.

Underlag för denna del av utvärderingen är dels alla ansökningar och avrapporteringar till Länsstyrelsen rörande projektet, dels personliga intervjuer med nyckelpersoner i Hälsoällan och i projektet, samt telefonintervjuer med personal på socialförvaltningarna i de utvalda fokuskommunerna Tanum, Munkedal, Bengtsfors och Strömstad.

Fokuskommunerna utvaldes således att både Dalsland och Bohuslän var med, och med avsikten att få en bild av effekter i *små* kommuner inom kommunalförbundet. Slutsatserna gäller inte för de större kommunerna som Uddevalla, Trollhättan, Vänersborg.

Under perioden 2007-11, som utvärderingen gäller, genomfördes olika insatser i Fyrbodals kommunalförbund. ”*Samverkan kring kvinnofrid och hedersrelaterat våld i Fyrbodal – en kartläggning*” gjordes 2007 av Resurscentrum för kvinnofrid Väst, Trollhättan Stad. Denna rapport togs fram av en projektanställd socionom, som genomförde ett tjugotal personliga intervjuer med ett trettiotal medarbetare inom olika myndigheter i samtliga

² Medlemskommuner: Bengtsfors, Dals-Ed, Färgelanda, Lysekil, Mellerud, Munkedal, Orust, Sotenäs, Strömstad, Tanum, Trollhättan, Uddevalla, Vänersborg, Åmål

kommuner i kommunalförbundet. Rapporten fokuserar främst på kvinnofridsarbetet och konkluderar bland annat att variationen mellan kommuner är stor, att kunskap och insatser är bristande och att *"I de kommuner som har frågan högt prioriterad ser det i dessa fall ut att vara enskilda chefers och medarbetares kompetens och intresse som varit avgörande. /--/ För långsiktighet och legitimitet behöver frågan byggas in i organisationen"*.

Ett kompletterande uppdrag i kartläggningen från 2007 var att undersöka hur arbetet med hedersrelaterat våld bedrivs, och för detta fanns speciella medel från Länsstyrelsen. Specifikt om insatser i relation till hedersrelaterat våld framkommer i rapporten att många informanter hänvisar till att området inte är prioriterat i deras kommun eftersom problematiken inte finns i deras kommun. *"Det är så oerhört små volymer av den problematiken i vår kommun, men visst har vi kommit i kontakt med problematiken, men inte av den omfattningen att jag övervägt att personalen behöver utbildning i frågan."* Så låter ett av svaren.

Under 2006 genomförde Resurscentrum för Kvinnofrid Väst ett större antal informations-, handlednings- och utbildningsdagar runt om i kommunalförbundets medlemskommuner, främst kring kvinnofrid, men åtminstone en heldag rörde sig om hedersrelaterad problematik, där 265 personer deltog från alla medlemskommuner.

Resurscentrum för Kvinnofrid Väst tog även tag i hedersproblematiken genom att utarbeta *"Handbok i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck: Rutiner för skolans och socialtjänstens personal"* skriven av Gerd Holmgren, enhetschef för Kvinnofrid Väst i Trollhättan och Inger Lundberg, skolkurator i Trollhättan. Handboken utkom första gången 2005, och 2009 finns en 3:e omarbetad utgåva.

Den absolut mest omfattande insatsen inom området hedersrelaterad problematik var dock Länsstyrelsens stora utbildningsinsats med spetskompetenskurser under just åren 2006, 2007 och 2008. Kurserna, som var och en hade 10-12 heldagsträffar, erbjöds kostnadsfritt medarbetare, främst socialtjänst och skolkuratorer, i alla kommuner i länet. Från Fyrbodals kommuner deltog totalt under de tre åren ett femtiotal personer i spetskompetenskurserna.

Organisation och innehåll

Hälsokällan Fyrbodals är nu en gemensam verksamhet inom kommunalförbundet, men verksamheten fanns etablerad redan innan kommunalförbundet bildades. Hälsokällans uppgift är främst att jobba med hälsofrämjande åtgärder för barn och unga samt unga vuxna. Ledaren av Hälsokällan berättar att hon var en av deltagarna i spetskompetenskurserna, men då i en annan befattning, som rörde ungdomsarbete. Inom hennes personliga fält som ungdomsrådgivare upplevde hon att många av de frågor hon tidigare hade

mött bland ungdomar, men inte alltid kunnat tolka, nu genom spetskompetenskursens ökade kunskap om hedersproblematik fick sina svar.

En av målsättningarna med spetskompetenskurserna var att främja nätverk mellan deltagare, som kunde utveckla samarbetet kring hedersproblematik även efter kursens avslutning. Efter kursen blev det hennes roll att samla de 25 deltagare från Fyrbodal som hade tagit del i samma kurs. Och senare alla som hade deltagit i någon av de tre kurserna, totalt runt 50 personer. Inte alla kommuner hade deltagare, men de som hade deltagit var en väldigt aktiv grupp. Igenom detta nätverk kom det fram att alla ansåg att det saknades kompetens om hedersproblematik i deras kommuners olika institutioner och förvaltningar, och att det fanns anledning att förbättra kunskapsläget.

Med initiativ från Hälsökällan ansökte således Fyrbodals kommunalförbund om medel till *Projekt förebyggande insatser mot hedersrelaterat våld och hedersproblematik i Fyrbodal*. Projektet pågick 2009-09-01 till 2010-09-01 med förlängning till 2010-12-31. Målen var att genomföra utbildningsdagar i hela kommunalförbundet, att stärka kompetensen hos de professionella som möter hedersrelaterad problematik, samt att bygga upp långvariga nätverksstrukturer bland de personer som hade spetskompetens. I ansökan anförs att utbytet av erfarenheter och idéer inom nätverken är viktiga för långsiktigheten i insatsen. En projektanställd på halvtid, och under senare delen av året på heltid, var ansvarig för att genomföra projektet.

Projektsamordnaren gjorde en "utbildningskatalog" med en mängd olika förslag vilken skickades till alla kommuner i Fyrbodal, och bildade underlag för att kommunerna/institutioner skulle kunna beställa utbildningar. I projektet hade man ursprungligen tänkt att en huvuddel av aktiviteterna skulle bestå i att utbilda deltagarna i att använda "*Våld och kontroll i hederns namn – en manual*", framtagen av skyddsboenden Kruton i Stockholm och Gryning, Göteborg. Manualen är ett redskap för "bedömning av hot, våld och risk i samband med hedersrelaterat våld och förtryck". Det visade sig emellertid att många av de professionella i kommunerna inte hade någon baskunskap i ämnet och därför inte meningsfullt kunde jobba med manualen. Insatsen förändrades därför mot föreläsningar om "*Grunder i hederskultur*". Dessa föreläsningar gavs kostnadsfritt på arbetsplatser runt om i kommunerna i Fyrbodal och samlade mellan 3 och 65 deltagare. Vid slutet av året hade 42 tvåtimmars föreläsningar avhållits om "*Grunder i hederskultur*", vilka totalt samlade 1023 deltagare. Sex utbildningsdagar hade genomförts om manualen "*Våld och kontroll i hederns namn*" med sammanlagt 95 deltagare, och fyra utbildningsdagar om "*5 steg, ett bidrag till socialtjänstens arbete med familjer där barn utsatts för sådant hedersrelaterat våld att de måste skyddas*" med totalt 85 deltagare.

Läggs dessa siffror ihop blir det totalt **1203** personer som har deltagit i någon utbildning. Från socialtjänst 407 deltagare, skola 434, primärvård 117, polis + idéburna organisationer 193 och andra 52 deltagare. Ett mycket stort

antal personer alltså. Men också stor variation i antalet deltagare från de olika kommunerna. Uddevalla toppar listan med 542 deltagare, varav 81 från socialtjänsten. Från de fyra undersökningskommunerna var det från Strömstad 93 deltagare, varav 22 personer från socialtjänsten. Från Tanum deltog elva personer varav en från socialtjänsten, från Bengtsfors 21 personer, varav fem från socialtjänsten, och slutligen från Munkedal 32 personer, varav nio från socialtjänsten.

En stor insats gjordes även för att bilda nätverk av det femtiotal personer som hade spetskompetensutbildning. Projektledaren ansvarade för att organisera alla dessa insatser. Hon genomförde en stor del av utbildningarna själv och bjöd även in andra utbildare som exempelvis Gryning och ansvariga från Länsstyrelsen. Hon var ständigt efterfrågad och ständigt i farten på vägarna i Fyrbodalen i ett ganska ensamt uppdrag.

Efterfrågan på utbildning, speciellt på föreläsningar om ”Grunder i hederskultur”, visade sig vara mycket mer omfattande än vad man hade föreställt sig, och det gjordes en förlängningsansökan till Länsstyrelsen om tre månaders extra tid till utgången av 2010, vilket beviljades. I Slutrapporten anförs det att *”I slutet av projektperioden, då många skaffat sig grundkunskap och därmed förstått att det är en livsviktig fråga, var efterfrågan efter manualutbildningarna mycket stor och en extra dag anordnades /---/ Många som var tveksamma och uttryckte att vi har inte detta i vår kommun ändrade sig efter föreläsningen och tyckte att det var viktig kunskap för att kunna möta och vägleda människor som befinner sig i en hederskontext”*.

De utvärderingar som genomfördes i anslutning till de olika kurstillfällena visade på stor uppskattning bland deltagarna. Man har fått fördjupad förståelse, och man tycker att många fler inom olika samhällsinstitutioner borde få ta del av kunskapen. Kurserna har varit viktiga för att förstå barns och ungas livssituation.

Varför fortsatte då inte ett projekt som detta, som hade stor framgång, stor efterfrågan? ”Ett års projekttid räcker inte alls för att få till samverkan eller för att förankra kunskap”, enligt projektsamordnaren. Kunde man då inte ha ansökt om ett år till? Detta är en problematik som återfinns i många, många projekt. Själva projektformen bränner ut de ansvariga. Det fanns inte kraft i Hälsokällan att lyfta en ny ansökan, och andra insatser upplevdes som minst lika viktiga. Den projektanställda jobbade ensam, hade inga arbetskollegor, hon var den enda anställda, ingen säkerhet i jobbet, var deltids- och korttidsanställd. Hennes arbetsplats var inte på något speciellt ställe, men i hela Fyrbodalen med stora avstånd och en lunchmatsal som bestod av vägkrogar. Men främst var det slitsamt att inte ha arbetskamrater. Detta kan gå under ett år för den som brinner för sitt uppdrag, men för en längre tid är det svårt.

Effekter två år senare - den undflyende kunskapen

Ettusentvåhundra tre deltagare i ett stort antal utbildningsinsatser. Stor uppskattning bland deltagare, förhöjd kunskap just då. Men vilka kunskaper är bevarade två år senare? Bygger man vidare på det som gjordes? Förblev kunskapen i organisationerna? Vet man nu hur man ska stödja utsatta ungdomar och hur man ska arbeta med deras familjer? Finns det några nätverk och samarbeten som ett resultat av insatserna? Dessa är några av de frågor som styr utvärderingen av effekter av de förebyggande insatserna i Fyrbodalen.

Utvärderaren utvalde de mindre kommunerna Tanum, Munkedal, Bengtsfors och Strömstad som undersökningsfält och koncentrerade sig på socialtjänsten i dessa kommuner. Detta val av socialtjänsten sågs som naturligt, eftersom det är socialtjänsten som ytterst har ansvaret för barn och ungas välfärd. Man måste dock komma ihåg att av alla deltagare i utbildningsinsatserna år 2010 kom endast en tredjedel (407 av totalt 1203) från socialtjänsten. Skolans personal utgjorde den andra tredjedelen, medan den sista tredjedelen kom från hälsa, polis och andra organisationer.

För att komma fram till personer som kunde ha kunskap/ansvar för frågor om hedersproblematik granskades inledningsvis kommunernas hemsidor. Den vägen var det inte lätt att hitta information om någon ansvarig, eller att finna vägar till hjälp i fall som rör hedersproblematik. I bästa fall fanns information om "Våld mot kvinnor" generellt och jourtelefoner att använda.

Ingången blev i stället att kontakta den eller de personer som på samma tid som utvärderingen började gick på kursen "6 dagar om 5 steg", vilken handlar om familjearbete med familjer där hedersrelaterat förtryck har lett till att barn omhändertagits (se nedan). Socialchefen/chefen för Individ och familj i de utvalda kommunerna var även en ingångskontakt. I de fyra kommunerna har socialcheferna intervjuats liksom en eller flera tjänstemän i socialförvaltningen.

Bland de intervjuade i de fyra kommunernas socialförvaltningar finns det i slutet av 2012 *inget kollektivt minne* av de utbildningsinsatser som genomfördes gemensamt för Fyrbodalen av Hälsokällan 2010.

Samtliga intervjuer med tjänstemän i de fyra kommunerna inleddes, efter presentation av utvärderingsuppdraget, med frågan om de hade kunskap eller visste om den utbildningsinsats om hedersrelaterad problematik som Hälsokällan genomförde under 2010. Ingen av de intervjuade mindes att ha deltagit eller hört talas om denna insats. Däremot var det flera som nämnde att de någon gång tagit del i en intressant föreläsning, men hade inget minne om i vilket regi den hade ägt rum. Några av dessa intressanta föreläsningar kan mycket väl ha varit ordnade av Hälsokällan, men lika många stämde inte in med tid eller plats för just denna insats. Värt att notera är dock att alla nämnde att utbildningar de tagit del i varit mycket givande.

Fyra förklaringar till den undflyende kunskapen

En första och väldigt påtaglig anledning är att personal försvinner och socialtjänster omorganiseras. Inom socialtjänsterna i de små kommunerna framkommer det i intervjuer med socialchefer att personalomsättningen är mycket stor. Personal som har gått 2010 års utbildningar och kurser finns helt enkelt inte kvar. I en kommun med nio anställda socialsekreterare är åtta nyanställda i slutet av 2010, och även socialchefen är nyanställd. Det var just i denna kommun som nio från socialtjänsten hade tagit del i någon av Hälsokällans aktiviteter, men ingen är alltså kvar. I en annan kommun har alla på Barn och Ungdomsenheten slutat. Ingen är kvar av de anställda från 2010. I en tredje kommun var personalomsättningen inte lika stor, och i en fjärde var faktisk större delen av personalen på individ och familj även anställd 2010, men ingen tog del i någon utbildning under det året, enligt en chef.

En annan anledning är att kunskapen inte efterfrågades kollektivt. Den förblev hos den som hade gått kursen. Man ansåg inte att kunskap om hedersrelaterad problematik var en del av den allmänna kunskap som en socialsekreterare behövde. Socialcheferna anförde i intervjuerna att då, 2010, var det OK att ingen eller bara enstaka eller några få medarbetare hade utbildning i just dessa frågor. För medarbetarna fick denna brist på uppmuntran ovanifrån konsekvenser: en socialsekreterare säger i intervjun: ”*det fanns kurser, men jag anmälde mig inte, jag ville inte vara den enda i socialtjänsten som hade kunskap*”. Som en sorts koll på denna konklusion frågade jag några socialsekreterare, som nu är deltagare i länsstyrelsens nätverk om våld, på vilket sätt de skulle förmedla deras kunskap från nätverket i deras socialtjänst. ”Jag har inte fått klara direktiv om vad det innebär” är svaret.

I intervjuerna i dessa små kommuner framkommer att först när man står inför ett konkret fall, där det blir *mycket tydligt* att det måste vara fråga om en hedersrelaterad problematik, anser man, eller inser man, att det behövs kunskap. Så länge man ingen kunskap har i kommunen, upplevs det som man inte har något problem. Ju mer kunskap medarbetare får, ju mer efterfrågas ytterligare kunskap. Svar som ”Vi har inte haft något ärende” eller ”Det har varit stiltje för vår del” framkom i flera intervjuer med socialchefer. Men också ”Det stora ärendet som var vårt första, fick oss att tänka. Vi behövde mer kunskap.”

I slutrapporten från Hälsokällan beskrivs hur ökad kunskap leder till att man bättre uppmärksammar en problematik man inte såg innan. ”*Det är som att öppna ett lock, det framkommer bara mer och mer hedersproblematik! Ju fler professionella med kunskap vi har i Fyrbodal, ju fler fall av hedersvåld kommer att komma fram. De professionella vet vilka frågor som behöver ställas och ungdomarna uppfattar snabbt att den som sitter framför förstår hur de har det.*”

En tredje anledning till att kunskapen försvinner kan möjligen vara att socialcheferna inte själva tagit initiativet och varit de drivande i att få utbildningen till stånd. De har möjligen varit engagerade i annat, i andra utbildningar, och har inte tagit några steg för att förankra den kunskap som Hälsokällan förmedlade.

En sista anledning till att kunskapen försvann måste nog sökas i att det var för korta utbildningar under en begränsad tid. En insats under ett år är bara en början, den måste förankras och fördjupas. Detta antagande om betydelsen av långvariga insatser underbyggs av att Länsstyrelsens mycket långvariga och omfattande spetskompetenskurser, som slutade redan 2009, fortfarande är en del av det kollektiva minnet. Även om en projektmedarbetare sliter allt vad hon kan, så är utbildningar i form av två timmars föreläsningar och endagars utbildningar inte tillräckligt. Det krävs långsiktighet och ständig uppföljning för att utbildningar ska nå sina mål.

Att arbeta med hedersproblematik

Socialsekreterarnas förståelse förankras först och främst i de konkreta fall de har arbetat med. Alla de intervjupersoner som aktuellt eller tidigare har haft sådana ärenden beskriver i detalj *komplexiteten* i de familjeproblem de står inför. Ju mer de arbetar med fallen, desto mer komplexa framstår dessa som. De uppmärksammar hur kön och generation spelar roll, hur unga som är födda i Sverige vill ha friheter på samma sätt som svenska ungdomar, men ibland inte förstår att svenska ungdomar inte bara har friheter utan också har restriktioner från sina föräldrar. De beskriver som ett särskilt viktigt drag, som var nytt för dem, att förtryck och restriktioner kan komma från hela världen. En intervjuperson är noga med att understryka att hon vill att man slutar tala om hedersrelaterat våld, hon anser detta är att förenkla och kan vara förtryckande. Man bör i stället tala om hedersrelaterad problematik.

Vid valet av intervjupersoner i socialförvaltningarna eftersöktes som nämnts dels kontakter med socialchefer, dels att få kontakt med just den eller de socialsekreterare som på något sätt var ansvariga för hedersproblematik, eller hade haft ett ärende. Intervjun handlade om deras kunskaper, vart de hade hämtat sin kunskap, hur de arbetade, vem de samarbetade med, och vilka nätverk som eventuellt fanns.

Socialsekreterarna beskriver hur de under arbetet med sina ärenden, som oftast är deras första ärende med en hedersproblematik, har känt sig mycket osäkra och har sökt sig omkring för att få kunskap och hjälp. En informant berättar om sitt första fall som började under 2011 och fortfarande är aktuellt:

”Min kollega hade lite kunskap, men vi hade inte den kunskap då som behövdes. Vi läste, vi hade en handbok från Länsstyrelsen. Vi hade telefonkontakt med Mikael Thörn på Socialstyrelsen. Vi vände oss till Gryning och fick

hjälp av deras skyddskonsulent med skyddsutredning. Men politikerna valde placering i ett vanligt familjehem”.

Och hon fortsätter: ” Något av det man behöver mer kunskap om, är hur man löser praktiska saker när någon är skyddad, banken, sommarjobb, skola, hur gör man? Jag har läst jättemycket under det här året, men jag hittar ingen samlad kunskap om alla aspekter i att handlägga ärenden med heder. Den boken saknar vi. Man saknar en helhetsbeskrivning, hur man hanterar barn som lever skyddat.”

Berättelsen om detta ärendes förhistoria, innan socialtjänsten trädde in, beskriver också något om bristen på förkunskap inom det lilla samhällets olika institutioner. En syskonskara far illa, de kommer ofta inte till skolan, de mår dåligt. Men från skolans håll har man inte reagerat, och inga signaler har gått fram till socialtjänsten, även om skolkurator finns på skolan.

Den utlösande händelse som får samhället att reagera är när barnen slängs ut hemifrån en kväll utan ytterkläder och utan mat. De får hjälp av någon skolkompis att ringa polisen, och då reagerar man. Polisen skyddar barnen, ringer socialjouren, hjälper till med att hämta kläder hemma, och barnen får äntligen hjälp och skydd.

En informant i en annan kommun berättar om ett mycket komplicerat fall, där egentligen hela familjen, också mannen, är utsatta både för sina egna frustrerade förväntningar på varandra och för en släkt spridd både i Sverige och runt om i världen. Man upplevde sig ha alldeles för lite kunskap, men också att det var svårt att få förståelse för att hoten kunde finnas utanför Sverige, och att även mannen behövde skyddas.

Vid ett intervjutillfälle fanns en fråga till socialsekreteraren hur hon bedömde kunskapsläget i hennes förvaltning om hedersproblematik, på en skala från ett till fem. Hon satte en tvåa. En socialchef i en annan kommun satte samma betyg. Tyvärr ställdes inte denna fråga till alla, men det verkar troligt att en tvåa kan gälla som generellt betyg, i alla fall i små kommuner.

Ett sätt för utvärderaren att undersöka om hedersproblematik hade blivit införlivat i den vanliga verksamheten, vilket ju är en av målsättningarna i regeringens handlingsplan, var att titta på hur socialtjänsterna hade organiserat detta arbete, och hur man kommunicerade detta till omvärlden. Detta gjordes bland annat genom att titta på hemsidor och på handlingsplaner för våldsutsatta kvinnor och barn.

När man använde sökordet ”hedersrelaterat våld” kom man i alla kommuner fram till en länk ”våld i nära relationer”. Man kommer då fram till socialtjänstens jourtelefon och till en telefon till polisen, som numera inte har lokala poliskontor men en samlad tjänst i Uddevalla. Man får även ett telefonnummer till Rikskvinnocentrum och möjligen till en kvinnojour. Inget spe-

cifikt om hedersrelaterat våld. Detta nämns inte heller i kommunernas handlingsplaner om Kvinnofrid, om det nu finns en sådan plan.

Vid intervjuerna efterfrågades om det i kommunen fanns en kvinnofridsansvarig, utifrån tanken att denna person kunde vara ansvarig även för hedersrelaterad problematik. En chef svarar, att vad han vet har kommunen ingen kvinnofridsamordnare, ”det var ju bara då, när det var den stora satsningen mot kvinnofrid”. I det fall där en kvinnofridsamordnare finns har inte denna person något speciellt uppdrag eller ansvar i relation till hedersrelaterat våld. Även integrationsansvarig eller flyktingsamordnare efterfrågades, och här rapporterades från två kommuner att en sådan fanns, och i en kommun att denna person inte jobbade med hedersproblematik, medan den andra kommunen anförde att flyktingsamordnaren hade insikt i hedersrelaterad problematik.

Bilden är att det inte finns någon bestämd person eller befattning som har ansvaret, alla har ansvaret, och att varje kommun jobbar på olika sätt, och att ansvarsfördelningen ändras vid omorganiseringar. Det kan vara försörjningsenheten, det kan vara barn och unga, eller det kan vara missbruksenheten som först får ett fall.

Handlingsplaner för arbetet med våldsutsatta kvinnor och barn

Av 3 kap. 3 § Socialtjänstlagen framgår det att insatser inom socialtjänsten ska vara av god kvalitet, samt att kvaliteten i verksamheten systematiskt och fortlöpande ska utvecklas och säkras. I Socialstyrelsens Författningssamling (SOSFS 2009:22) och i Socialstyrelsens handbok Våld (2011-06-09) framgår följande om socialnämndens ansvar i arbetet med våldsutsatta kvinnor och barn:

”Socialnämnden bör i verksamhet som rör våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld

- fastställa uppföljningsbara mål,
- beskriva hur grupper och enskilda ska informeras om nämndens verksamhet på området,
- regelbundet kartlägga omfattningen i kommunen av våld eller andra övergrepp mot kvinnor av närstående,
- regelbundet kartlägga omfattningen i kommunen av barn som bevittnat våld,
- analysera hur de sociala tjänster som erbjuds svarar mot grupper och enskildas behov,

- fastställa på vilka områden det finns behov av att samverka såväl internt som externt, både på en övergripande nivå och i enskilda ärenden,
- beskriva hur skyddade personuppgifter ska hanteras,
- redogöra för hur nämnden ska fullgöra sitt ansvar för kontroll och uppföljning av sådan verksamhet till vilken nämnden har lämnat över genomförandet av insatser enligt socialtjänstlagen, och
- redovisa hur uppföljning och utvärdering av nämndens verksamhet på området bör göras

Socialnämnden kan sammanställa ovanstående i en handlingsplan som kontinuerligt följs upp och revideras”.

Socialstyrelsen förväntar sig således att Socialnämnden i varje kommun sammanställer en handlingsplan som ska fungera som levande och aktuellt styrinstrument för nämndens arbete med våld mot kvinnor. Den ska regelbundet kartlägga omfattningen av våld eller andra övergrepp mot kvinnor och barn, och här måste självklart även våld i hederns namn ingå.

Handlingsplaner om kvinnofrid som var aktuella, och som speglade att hedersproblematik är en del av kvinnofrid med behov av speciella insatser, fanns inte i de undersökta kommunerna. En effekt av utbildningsinsatser kunde ha varit att handlingsplanerna hade uppdaterats och blivit tydligare på detta område. Men så är inte fallet. Bara i en av de fyra kommunerna finns det en handlingsplan om kvinnofrid att tillgå på nätet. Den är omfattande. I de andra tre kommunerna finns handlingsplanen inte på nätet, måste speciellt efterfrågas och är svåra att få fram. Handlingsplanen är bara i en kommun uppdaterad nyligen, och i denna nämns hedersrelaterat våld med ett stycke. Det nämns inte alls i de andra kommunernas planer. Ingen av de intervjuade personerna nämner själv handlingsplanen. Den framstår inte som ett verktyg som spelar någon nämnvärd roll i Socialförvaltningens arbete.

Nätverk och samverkan

En viktig målsättning i Hälsokällans insatser under 2010 var att stödja samverkan och nätverk. Detta var målsättningar som redan aktualiserades i Spetskompetenskurserna, där ”spetsarna” uppmanades och fick stöd för att bilda lokala nätverk. Hälsokällans projektmedarbetare lade stor möda på att samla de tidigare ”spetsarna” inom kommunalförbundet, men denna del av hennes insats lyckades inte. Våldigt få från små kommuner kom till mötena, och hon lade ner denna del av sitt uppdrag. ”Spetsarna” anförde i mejlsvaret till projektansvariga, att de inte hade tiden för träffar, att avstånden var för långa och att de var tvungna att prioritera andra uppgifter. Inom de större

kommunerna finns enligt Hälsokällan aktiva och fungerande nätverk av ”spetsar”, men inte i de mindre.

Informanterna pekade nästan alla på att man *behöver* samverka mer och bättre *inom* den egna kommunen mellan de olika myndigheterna, speciellt polis och skola.

Kunskapsbehoven blir tydligare

Under åren sedan 2010 har frågan om hedersrelaterad problematik ofta varit på dagsordningen i samhällsdebatten, och den allmänna kunskapen har ökat. I alla de fyra intervjuade kommunerna hade man sedan dess haft fall där hedersproblematik var med i bilden, och problemet har fått ett ansikte. I alla de fyra kommunerna framstår det som att en större medvetenhet finns i dag. Det är ju mycket troligt att insatserna under 2010 har varit medverkande, även om man i kommunerna inte direkt kan erinra sig att det fanns en gemensam Fyrbodal-satsning. I dag finns det i alla de fyra kommunerna efter frågan om mer kunskap, både bland cheferna och bland socialsekreterarna.

Ett sätt att lösa kunskapsbehovet är att kalla in experter för intern utbildning. Speciellt nämns medarbetare från Gryning som var uppskattade. Även handböcker och manualer från Gryning nämns som ett bra stöd. ”Vi behövde kunskap, ledningen har varit öppen med att skaffa in kunskap”, säger en socialsekreterare om intern utbildning. Kontakter med Socialstyrelsen har varit ett annat sätt att skaffa kunskap.

Just under de månader föreliggande utvärdering pågick, i slutet av 2012, hade Hälsokällan lyckats hitta medel för två parallella kurser i Fyrbodal om ”6 dagar om 5 steg”, alltså en kurs över sex heldagar om familjearbetet med familjer med skyddade barn på grund av hedersrelaterat våld (Länsstyrelsen, Västra Götaland 2009). Kurserna vände sig till socialtjänsten och i varje kurs fanns plats för tolv personer. Efterfrågan var betydligt större än antalet tillgängliga platser, enligt den kursansvarige. Bland de kommuner som deltog var tre av de fyra fokuskommunerna i föreliggande utvärdering: Bengtsfors, Munkedal och Tanum. Övriga deltagande kommuner var Uddevalla, Vänersborg, Sotenäs och Färgelanda.

Socialcheferna i de fyra fokuskommunerna uppmärksammade alla i intervjuerna att hedersproblematik nu var en fråga som man borde och ville arbeta mera med. En socialchef (som anställdes 2012) säger: ”*Det är på dagsordningen på ett helt annat sätt, det är mer på gång nu. Vi förstår att vi måste bli bättre. På en skala från ett till fem är vi nog på en tvåa nu i kunskapsnivå. Det måste i alla fall bli en trea.*”

Inom fem kommuner i Norra Bohuslän, Lysekil, Munkedal, Sotenäs, Strömstad och Tanum, finns sedan några år ett samarbete mellan socialcheferna, som träffas en gång i månaden för att diskutera gemensamma frågor. På en sådan chefsträff i juni 2012 beslutades att ansöka hos Länsstyrelsen om me-

del för utbildningsinsatser om hedersrelaterat våld inom de fem kommunerna. Vid intervjun tillfrågades en av cheferna, om man vid detta samtal hade nämnt eller hänvisat till den tidigare (och snarlika) utbildningsinsatsen från år 2010. Detta var inte fallet. Detta understödjer den tidigare slutsatsen i denna utvärdering om det bristande kollektiva minnet.

Den sökta utbildningsinsatsen avsåg att höja kompetensen hos personal som kommer i kontakt med hedersrelaterat våld, främst inom individ-och-familj. Länsstyrelsen beviljade de ansökta medlen. I intervjuer med cheferna i Munkedal, Strömstad och Tanum hänvisade samtliga med tillförsikt till denna nya insats. De anförde alla att kunskapen hade varit ganska svag men att *”Nu är det förankrat, i och med att cheferna tog initiativet, det är vårt eget”*; *”Nu har vi börjat på ny kula med vår ansökan, så vi kan öka kunskapen.”* De underströk att genom att det var deras eget initiativ var alla chefer överens om att prioritera att deras personal kunde ta del i utbildningen, och även att samverkan mellan de fem kommunerna kunde stärkas. Det nämndes även att samverkan mellan olika institutioner skulle stärkas. Här understryks således betydelsen av att cheferna själva äger initiativet.

Referenser

Bak, Maren, Lars Gunnarsson, Göran Lassbo & Bibbi Ljungvall (2004): *Samtal pågår. Utvärdering av storstadssatsningen i Göteborg*. Göteborgs Stad, Stadskansliet

Bak, Maren 2007: *Utvärdering av Grynings skyddade boende för personer som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld*. Länsstyrelsen Västra Götaland Län Rapport 2007:58

Brå: *Våld mot kvinnor och män i nära relationer. Våldets karaktär och offrens erfarenheter av kontakter med rättsväsendet*. Rapport 2009:12

Brå: *Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. En första uppföljning av regeringens handlingsplan*. Rapport 2010:4

Brå: *Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Slutredovisning av ett regeringsuppdrag*. Rapport 2010:18

FoU i Väst (2012): *På tal om jämställdhet. En utvärdering av KFUM Göteborgs våldsförebyggande arbete med ungdomar – Modiga Tjejer, Modiga Killar och Adam*. Författare Maria Ottoson, Torbjörn Forkby

KFUM Göteborg (2009) : *Mitt eget rum*. Författare Åsa Smith

KFUM Göteborg (2012): *Modiga Killar*. Författare Johannes Matzdorf

Länsstyrelsen Västra Götaland rapport 2009:39. *Fem steg. Ett bidrag till socialtjänstens arbete med familjer där barn utsätts för sådant hedersrelaterat våld att de måste skyddas*. Författare Lars Johansson, Mikael Thörn

NCK 2010: *Hedersrelaterat våld och förtryck - en kunskaps - och forskningsöversikt*. Uppsala: NCK rapport 2010:1

Socialstyrelsen 2009-11-24: *Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld – Alla kommuners ansvar. Slutrapport från en nationell tillsyn*

Socialstyrelsen 2011-06-09: *VÅLD Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld*

Schlytter, Astrid, Devin Rexvid, Özlem Celepli & Bryan Nasih 2011: *Heder och det civila samhällets metoder*. Arvsfonden och Stockholms Universitet

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN